

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет міжнародної економіки і менеджменту

Кафедра міжнародних фінансів

Освітньо-професійна програма «Міжнародні фінанси»

Галузь знань: 07 Управління та адміністрування
Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок

Форма навчання: _____
денна
очна (денна), заочна

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему «Оцінка банками очікуваних кредитних
збитків в умовах глобальної фінансової
нестабільності»
(назва теми)

здобувача _____
Можної Валерії Олегівни
(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: к.е.н., проф. Мусієць Т.В.
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною
комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: д.е.н., професор Мозговий О.М.

(підпис)

Київ 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ БАНКАМИ ОЧІКУВАНИХ КРЕДИТНИХ ЗБИТКІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	6
1.1 Очікувані кредитні збитки у міжнародному банківському бізнесі	6
1.2 Загальна рамка оцінки очікуваних кредитних збитків, сформована вимогами МСФЗ та Базель III	9
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ПІДХОДІВ БАНКІВ ДО ОЦІНКИ ОЧІКУВАНИХ КРЕДИТНИХ ЗБИТКІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....	22
2.1 Вплив глобальної фінансової нестабільності на оцінку банками очікуваних кредитних збитків	22
2.2 Фактори вибору банками підходу до оцінки очікуваних кредитних збитків та рівня застосування професійного судження в умовах глобальної фінансової нестабільності.....	31
2.3 Подолання банками впливу фінансової нестабільності, спричиненої війною росії проти України, через застосування професійного судження до оцінки очікуваних кредитних збитків	35
РОЗДІЛ 3 ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ БАНКАМИ ІНСТРУМЕНТІВ ПОДОЛАННЯ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ НА ОЦІНКУ ОЧІКУВАНИХ КРЕДИТНИХ ЗБИТКІВ	47
3.1 Оцінка ефективності змін у підходах банків до оцінки очікуваних кредитних збитків в умовах фінансової нестабільності, спричиненої війною росії проти України	47
3.2 Оцінка простору для застосування професійного судження банками в рамках МСФЗ та Базель III та шляхи вдосконалення цих стандартів	53
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ.....	Error! Bookmark not defined.

ВСТУП

Актуальність теми. Запізніле та недостатнє формування резервів під кредитні збитки стали однією з причин світової фінансової кризи 2008-2009 рр. У відповідь на виклики, які поставила перед міжнародною спільнотою ця криза, Базельський комітет з питань банківського нагляду розробив вимоги до фінансових установ Базель III, що охоплювали в тому числі питання оцінки кредитного ризику. Рада з міжнародних стандартів фінансової звітності повністю переглянула своє бачення підходів до оцінки кредитного ризику та випустила новий стандарт МСФЗ 9 «Фінансові інструменти». Проте Базель III та МСФЗ 9 формують лише загальну рамку оцінки очікуваних кредитних збитків, залишаючи широке поле для застосування професійного судження до оцінки очікуваних кредитних збитків в умовах фінансової нестабільності. Це породжує ризик маніпулювання фінансовими показниками банків.

З повномасштабним вторгненням росії в Україну, ризик настання дефолту економічних суб'єктів, що ведуть діяльність на території України, суттєво зріс. Відповідно, збільшилися витрати на формування резервів під очікувані кредитні збитки. Стабільність фінансового сектору є одним з ключових питань економіки в час війни. Тому, дослідження підходів до оцінки очікуваних кредитних збитків в період високого ступеня невизначеності та розробка стратегій управління наявним кредитним ризиком є стратегічно важливими для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх роботах розглянули специфіку кредитного ризику та оцінки очікуваних кредитних збитків такі дослідники, як Дж. Стігліц, А. Уайс, Е. Альтман, Р. Райян, В. Вітлінський, Г. Берегова, Л. Лабецька, О. Шеремета. Проте здебільшого дослідження проблеми оцінки очікуваних кредитних збитків в умовах глобальної фінансової нестабільності проводять не окремі науковці, а групи експертів, що представляють результати своїх досліджень та напрацювань від імені організації, яку представляють. Це зумовлено з одного боку методологічною складністю питання,

а з іншого необхідністю доступу до чутливої інформації, зокрема банківської таємниці. Тому пильно вивчають дане питання, зокрема, Базельський комітет з банківського нагляду, Рада з міжнародних стандартів фінансової звітності, міжнародні аудиторські компанії, такі як EY, KPMG, PwC, Deloitte.

Мета і завдання дослідження. Метою даної науково-дослідної роботи є оцінка та розроблення рекомендацій щодо вдосконалення регулятивного поля оцінки очікуваних кредитних збитків в умовах глобальної фінансової нестабільності, сформованого міжнародними стандартами.

Для досягнення мети науково-дослідної роботи було поставлено наступні **завдання:**

- дослідити важливість оцінки очікуваних кредитних збитків для стабільності світової банківської системи в умовах глобальної фінансової нестабільності;
- дослідити загальну рамку вимог до оцінки очікуваних кредитних збитків, встановлену Базель III та МСФЗ 9«Фінансові інструменти»;
- дослідити вплив глобальної фінансової нестабільності на оцінку очікуваних кредитних збитків;
- визначити фактори, що впливають на вибір банків моделі оцінки очікуваних кредитних збитків та рівня застосування професійного судження;
- дослідити та порівняти підходи, застосовані українськими банками до подолання впливу фінансової нестабільності, спричиненої війною;
- оцінити ефективність підходів, застосованих українськими банками до подолання впливу фінансової нестабільності, спричиненої війною;
- оцінити простір для застосування професійного судження до оцінки очікуваних кредитних збитків, який надають Базель III та МСФЗ 9«Фінансові інструменти» та розробити рекомендації для вдосконалення регулювання оцінки банками очікуваних кредитних збитків в умовах глобальної фінансової нестабільності.

Об'єктом дослідження виступає процес оцінювання очікуваних кредитних збитків відповідно до стандартів та вимог Базель III та МСФЗ 9 «Фінансові інструменти».

Предметом дослідження є відповідність вимог та простору для застосування професійного судження для оцінки очікуваних кредитних збитків умовам глобальної фінансової нестабільності.

Методи дослідження. В даній роботі застосовуються загальнонаукові теоретичні та емпіричні методи дослідження. Серед теоретичних методів варто виділити метод класифікації, метод узагальнення, метод загального аналізу, метод факторного аналізу, метод абстрагування та системний підхід. Теоретичні методи було застосовано на етапі дослідження регулятивного поля оцінки очікуваних кредитних збитків, окресленого стандартами Базель III та МСФЗ 9 «Фінансові інструменти». Серед емпіричних методів було застосовано метод спостереження та метод порівняння. Емпіричні методи було застосовано на етапі дослідження підходів банків до оцінки очікуваних кредитних збитків в умовах фінансової нестабільності.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані результати дослідження можуть слугувати основою вдосконалення існуючих стандартів міжнародної фінансової звітності, зокрема МСФЗ 9 «Фінансові інструменти».

Інформаційною базою дослідження є міжнародні стандарти Базель III, МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», напрацювання міжнародної аудиторської компанії ЕУ, фінансові звітності українських банків, статистичні дані Національного банку України та Державної служби статистики..

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ БАНКАМИ ОЧІКУВАНИХ КРЕДИТНИХ ЗБИТКІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1 Очікувані кредитні збитки у міжнародному банківському бізнесі

Стабільність світової банківської системи залежить від коректної оцінки ризиків банківського бізнесу та своєчасної відповідної відповіді на них. Одним із основних ризиків банківського бізнесу є кредитний ризик.

Кредитний ризик – це ризик того, що одна сторона контракту про фінансовий інструмент не зможе виконати зобов'язання і це буде причиною виникнення фінансового збитку іншої сторони.

Подією, що може призвести до втрат є дефолт контрагента, зокрема позичальника. Єдиного визначення поняття дефолт, як і переліку його ознак, не існує. Кожен банк має власне трактування дефолту в межах національного регуляторного поля. У загальному розумінні дефолт – це неможливість суб'єкта господарювання виконати свої договірні зобов'язання перед контрагентами.

За визначенням МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», кредитні збитки – це різниця між усіма контрактними грошовими надходженнями, що суб'єкту господарювання належить отримати за укладеним договором, та усіма грошовими надходженнями, що суб'єкт господарювання очікує отримати, дисконтованими під первісну ефективну ставку за інструментом (або ефективну ставку, скориговану на кредитний ризик, для інструментів, що перебувають у дефолті).

Існує велика кількість стратегій управління кредитним ризиком та мінімізації кредитних збитків. Серед них – диверсифікація фінансових активів за типом інструменту та характером кредитного ризику, формування забезпечення під

виконання фінансового інструменту, страхування та гарантування ризику. Проте особливе місце посідає формування резерву під очікувані кредитні збитки.

Формування резерву під очікувані кредитні збитки є єдиним інструментом серед перелічених, що має безпосередній вплив на фінансовий результат банку. За своєю природою формування резерву є визнанням потенційних майбутніх збитків у поточному періоду, що виникли на основі минулої або поточної події.

Реалізація використання резерву під очікувані кредитні збитки як інструменту управління кредитним ризиком відбувається як представлено в Таблиці 1.1

Таблиця 1.1 – Відображення операцій з резервом під очікувані кредитні збитки в обліку

Подія	Рахунок за дебетом	Рахунок за кредитом
Формування резерву	Витрати на формування резерву	Резерв під ОКЗ
Розформування резерву	Резерв під ОКЗ	Витрати на формування резерву
Списання активу за рахунок резерву	Резерв під ОКЗ	Актив

Джерело: складено автором на основі [5]

Формування резерву має вплив на фінансову звітність банку. У звіті про фінансовий стан банк відображає балансову суму активів за вирахуванням резерву під очікувані кредитні збитки. Тобто резерв зменшує вартість активів банку на суму кредитного ризику. У звіті про прибутки та збитки банк відображає витрати на формування резерву під очікувані кредитні збитки у складі операційних доходів, тож резервування зменшує операційний прибуток за період.

У 2008-2009 роках світова банківська система зазнала нищівного удару. Незважаючи на те, що причини світової економічної кризи є складними та комплексними, основну роль відіграла кредитна якість іпотечних позик, які набули популярності в США. В цілях ризик-менеджменту, ці позики стали об'єднувати в пули та продавати кошикові іпотечні деривативи, що могли суттєво підвищити

загальну кредитну якість портфелю шляхом розподілу ризику між інвесторами. Проте загальний ризик в рамках системи в результаті використання такого фінансового продукту не знижувався. Тож коли загальна кредитна якість іпотечних позик в банківській системі стала критичною, банки почали зазнавати збитків. Через неповернення кредитів та зростання недовіри вкладників банки стикнулися із розривом ліквідності: станом, коли зобов'язання не можуть бути вчасно погашені за рахунок активів через розрив у часі. Це стало причиною банкрутства таких ТНБ як Lehman Brothers та Washington Mutual. Так як взаємозв'язки у світовій банківській системі надзвичайно тісні, криза в США спровокувала світову економічну кризу.

До кризи 2008 року банки оцінювали кредитні збитки за фінансовими інструментами відповідно до вимог МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка». Відповідно до стандарту, кредитні збитки за фінансовими інструментами визнавалися на базі понесених кредитних збитків. Таким чином, кредитні збитки визнавалися банками після події знецінення. Такий підхід до оцінки кредитного ризику відображає понесені збитки з певним відставанням у часі. Тобто, в певний момент часу банки могли передбачити, що іпотечні позики потенційно призведуть до збитків у майбутньому, але резерв під ці можливі збитки не визнавався, тож банки не мали відображати негативний ефект у звітності та впевнено підвищували прибутковість за рахунок інвестицій в іпотечні фінансові інструменти. Так як іпотека – це довгостроковий фінансовий інструмент, ефект падіння кредитної якості портфелю мав відкладений накопичувальний ефект і на момент визрівання портфелю банки були не готові до таких значних збитків.

Така недосконалість стандарту МСБО 39 стала однією з причин світової економічної кризи 2007-2008 років [1, с. 4]. Усі проблемні питання були висвітлені Консультативною групою з питань економічної кризи та були враховані Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку й усунуті в новому стандарті МСФЗ 9 «Фінансові інструменти».

Наразі МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» надає широку свободу для професійного судження. Банки вільні обирати моделі оцінки імовірності дефолту,

оцінки грошового потоку від забезпечення, визначення подій суттєвого збільшення кредитного ризику. Усі ці параметри прямо впливають на розмір очікуваних кредитних збитків. Останніми роками світова економіка набула більшої динаміки та увійшла в ряд потрясінь: пандемія COVID-19, стихійні лиха через кліматичні зміни, війна в Україні, загострення збройних конфліктів у ряді країн. В кризових умовах доводиться здійснювати оцінку ситуації в умовах обмеженості достовірних статистичних даних. Це породжує широке поле для експертної оцінки. Проте застосування некоректних експертних суджень або навмисна маніпуляція застосовуваними припущеннями можуть призвести до викривлення фінансової звітності та ризику погіршення фінансової стабільності банку.

Таким чином, питання оцінки кредитного ризику та формування резерву під очікувані кредитні збитки є критично важливим для стабільності світової фінансової системи. У 2008 році відкладений ефект кредитного ризику став однією з причин світової економічної кризи. Станом на сьогодні проблема відкладеного ефекту кредитного ризику врегульована МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», проте існує нова загроза – невизначеність та обмеженість достовірних даних, що спричинені соціальними, політичними та екологічними кризовими явищами. Невизначеність породжує необхідність застосування професійного судження, що має широку свободу в рамках МСФЗ 9. Тому, дослідження питання оцінки очікуваних кредитних збитків є надзвичайно важливим для забезпечення стійкості світової фінансової системи.

1.2 Загальна рамка оцінки очікуваних кредитних збитків, сформована вимогами МСФЗ та Базель III

Базельський комітет з банківського нагляду у відповідь на світову економічну кризу 2007-2009 рр. розробив комплекс заходів, що спрямовані на посилення регулювання, нагляду та управління ризиками банків – Базель III.

Кредитний ризик є одним з ключових факторів розрахунку активів, зважених на ризик (RWA – risk weighted assets). Активи, зважені на ризик, в свою чергу, застосовуються для розрахунку нормативів, встановлених Базель III.

Базель III передбачає два підходи до оцінки кредитного ризику: стандартизований (standardized approach) та внутрішніх оцінок (IRB, internal rating-based approach) [2, с. 197].

За стандартизованим підходом усі активи банку розподіляються на групи за спільними характеристиками кредитного ризику. В подальшому для кожної з груп застосовується зваження експозиції на регулятивно визначені коефіцієнти кредитного ризику.

За підходом внутрішніх оцінок банки можуть самостійно розраховувати ризик-параметри для кожної з груп активів зі спільними характеристиками кредитного ризику: PD, LGD, EAD, горизонт оцінки. Існує два види підходу внутрішніх оцінок: базовий та прогресивний. За базового підходу банк розраховує за власною моделлю лише PD, інші ризик-параметри встановлюються регулятором. За прогресивного підходу банк розраховує за своїми моделями усі зазначені ризик-параметри.

Підхід внутрішніх оцінок вимагає наявності достовірної репрезентативної статистики. Здебільшого такі дані недоступні маленьким фінансовим установам. Тому вибір підходу до оцінки очікуваних кредитних збитків залежить від розміру банку, місцевих регуляторних вимог та особливостей портфелю фінансових інструментів.

У 2015 році Базельський комітет з банківського нагляду опублікував наглядові рекомендації щодо кредитного ризику та обліку очікуваних кредитних збитків [3, с. 1]. Вони базуються на 10 принципах:

1. Вище керівництво банку несе відповідальність за відповідність застосовуваної практики кредитного ризику, включаючи ефективність системи внутрішнього контролю, що має на меті послідовне визначення адекватності резерву, відповідність системи бухгалтерського обліку та наглядові вказівки відповідно до заявленої політики та процедур банку.

2. Банк повинен прийняти, задокументувати та дотримуватися надійних методологій, які стосуються політики, процедур і засобів контролю для оцінки та вимірювання кредитного ризику. Оцінка резерву має ґрунтуватися на цих методологіях і забезпечувати належне та своєчасне визнання очікуваних кредитних збитків відповідно до застосовуваної системи бухгалтерського обліку.

3. Банк повинен забезпечити оцінку рейтингу кредитного ризику, щоб належним чином групувати ризики кредитування на основі спільних характеристик.

4. Загальна сума резервів банку, незалежно від того, чи визначаються компоненти резерву на колективній чи індивідуальній основі, має бути адекватною та відповідати цілям застосовуваної системи бухгалтерського обліку.

5. Банк повинен мати політику та процедури для відповідної перевірки моделей, що використовуються для оцінки та вимірювання очікуваних кредитних збитків.

6. Використання банком професійного кредитного судження, особливо при ретельному розгляді обґрунтованої та підтвердженої прогнозової інформації, включаючи макроекономічні чинники, має важливе значення для оцінки та вимірювання очікуваних кредитних збитків.

7. Банк повинен мати надійний процес оцінки та вимірювання кредитного ризику, який забезпечить надійну основу для систем, інструментів і даних для оцінки кредитного ризику та обліку очікуваних кредитних збитків.

8. Публічне розкриття банком інформації повинно сприяти прозорості та порівнянності шляхом надання своєчасної, релевантної та корисної для прийняття рішень інформації.

9. Органи банківського нагляду повинні періодично оцінювати ефективність практики банку щодо кредитного ризику.

10. Органи банківського нагляду повинні бути впевнені, що методи, які використовує банк для визначення облікових резервів, забезпечують належну оцінку очікуваних кредитних збитків відповідно до застосовуваної системи бухгалтерського обліку.

11. Органи банківського нагляду повинні враховувати практики банку щодо кредитного ризику під час оцінки достатності капіталу банку.

За МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» фінансові активи можуть обліковуватися за однією з трьох моделей обліку: за амортизованою вартістю (АС), за справедливою вартістю через інший сукупний дохід (FVtOCI) та за справедливою вартістю через прибутки і збитки (FVtPL) [4]. Модель обліку визначається за типом фінансового активу, його індивідуальними особливостями та бізнес-моделлю, що до нього застосовується. Для активів, що обліковуються за амортизованою вартістю (АС) та за справедливою вартістю через інший сукупний дохід (FVtOCI), в цілях управління кредитним ризиком формується резерв під очікувані кредитні збитки. Для активів, що оцінюються за справедливою вартістю через прибутки та збитки (FVtPL), кредитний ризик впливає безпосередньо на справедливу вартість так, як це визначено МСФЗ 13 «Справедлива вартість», при цьому резерв не формується. В даній роботі увага зосереджена на дослідженні формування резерву під очікувані кредитні збитки, тож активи FVtPL не розглядаються.

МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» передбачає три підходи до оцінки очікуваних кредитних збитків: загальний, спрощений та РОСІ-підхід.

Загальний підхід передбачає застосування трьох етапного підходу з моніторингом зміни кредитного ризику за кожним інструментом. Оцінка очікуваних кредитних збитків для кожного з трьох етапів відрізняється горизонтом оцінки імовірності дефолту (PD) та значенням ризик-параметрів. Горизонт оцінки визначає часовий проміжок, який ми аналізуємо. За МСФЗ 9 оцінка очікуваних кредитних збитків здійснюється на 12-місячному горизонті (12m ECL) або горизонті очікуваного життя фінансового інструменту (LECL). Відмінність підходів до оцінки ризик параметрів залежно від горизонту оцінки наведена на рис. 1.1.

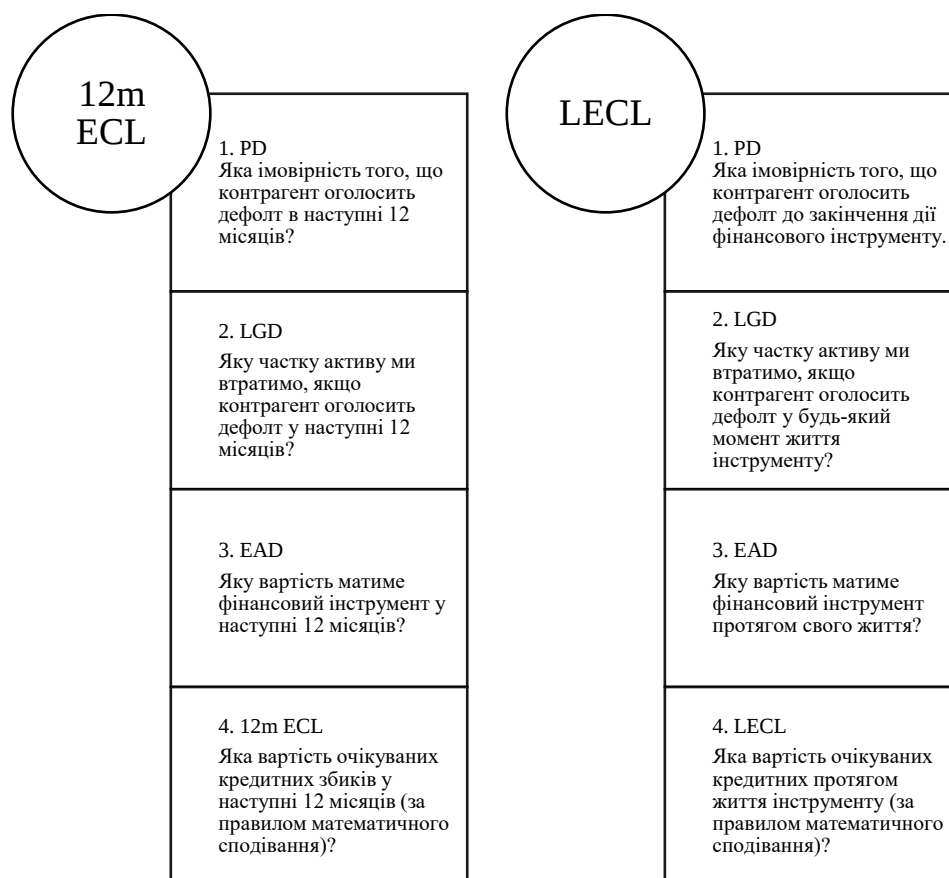

Рисунок 1.1 – Порівняння оцінки ризик-параметрів на горизонті 12 місяців та очікуваного терміну життя інструменту

Джерело: складено автором на основі [4, 5]

До першого етапу відносяться активи, які не мають суттєвого підвищення кредитного ризику з моменту їх створення. Цей етап характеризується нижчим рівнем PD та оцінкою PD на 12-місячному горизонті. У разі суттєвого підвищення кредитного ризику, фінансовий інструмент переходить на другий етап. Інструменти другого етапу оцінюються на горизонті життя інструменту. Імовірність дефолту, відповідно, підвищується. У третій етап фінансові інструменти переходять у момент дефолту. Так як дефолт за таким інструментами вже настав, $PD = 1$, незалежно від методу оцінки.

Активи можуть переміщуватися між етапами і в зворотному напрямку, у разі якщо інструмент відновлюється після дефолту (перехід з етапу 3 до етапу 2) або якщо ознаки суттєвого підвищення кредитного ризику зникають (перехід з етапу 2 до етапу 1).

РОСІ-підхід застосовується для придбаних або створених первісно кредитно-знецінених фінансових інструментів. РОСІ-активи (Purchased or Originally Credit Impaired Assets, придбані або створені кредитно-знецінені активи) – це активи, які перебувають у дефолті у момент прийняття їх на баланс. Це можуть бути придбані дефолтні активи, або створені. Придбати знецінений актив можна у іншої фінансової установи, наприклад, на аукціоні. Такі придбання лежать в основі бізнес-моделі колекторських компаній. Прикладом створення РОСІ-активів є реструктуризація заборгованості, що призводить до припинення визнання існуючого активу та визнання нового активу. РОСІ-активи не можуть бути рекласифіковані у інші категорії в разі виходу інструменту з дефолту. Це зумовлено особливостями обліку даних фінансових інструментів.

Оскільки РОСІ активи вже перебувають у дефолті на момент їх створення або придбання, то PD за такими інструментами дорівнює 1. Розрахунок LGD здійснюється так само, як і для кредитно не знецінених інструментів.

За спрощеним підходом очікувані кредитні збитки розраховуються на строк дії інструменту без поділу на етапи. Для них очікувані кредитні збитки розраховується на весь строк дії інструменту без постійного моніторингу збільшення кредитного ризику. Спрощений підхід дозволено застосовувати лише до обмеженої групи активів: торговельної дебіторської заборгованості, дебіторської заборгованості за орендою та договірних активів.

За МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» оцінка очікуваних кредитних збитків може здійснюватися на колективній або індивідуальній основі [4, с. 100].

За оцінки на колективній основі фінансові інструменти об'єднуються в групи за певними ознаками так, щоб кредитний ризик в кожній групі був однорідним. Далі для кожної групи розраховуються ризик-параметри (PD, CR), які застосовуються для кожного інструмента групи. Очікувані кредитні збитки для інструментів, що оцінюються за колективною основою розраховуються, зазвичай, автоматично програмними засобами (наприклад, SAS Risk Management for Banking). При цьому події суттєвого збільшення кредитного ризику можуть відслідковуватися як за окремим інструментом (наприклад, прострочення), так і за

групою інструментів, у разі якщо певну подію неможливо відслідкувати. Таким прикладом може бути загальне погіршення кредитної якості певного портфеля, частіше роздрібного бізнесу, наприклад іпотеки.

За оцінки на індивідуальній основі кожен фінансовий актив аналізується індивідуальним фінансовим аналітиком. Для кожного активу визначаються ризик-параметри та/або сценарії та розраховуються очікувані кредитні збитки.

Вибір основи оцінки залежить від характеру кредитного ризику, розміру кредитного ризику та доступності достовірної інформації. Відтак, колективна оцінка застосовуватиметься для інструментів, що представляють продукт, за яким є суттєве зростання кредитного ризику на ринку, незалежно від фінансового стану кожного окремого контрагента. Таким прикладом можуть бути невеликі позики, що надані в рамках стандартизованого продукту. Кредитний ризик за кожним окремим інструментом є несуттєвим, проте аналізуючи групу інструментів як єдине ціле, можна відслідкувати тенденції суттєвого зростання або зменшення кредитного ризику. На індивідуальній основі оцінюються інструменти, які мають особливі риси кредитного ризику. Це можуть бути великі нестандартизовані позики.

Стандарти не визначають моделі розрахунку очікуваних кредитних збитків, натомість формують концептуальну регуляторну рамку. На практиці найчастіше застосовуються два підходи до оцінки: через оцінку імовірності дефолту та через ставку збитків [5].

Оцінка очікуваних кредитних збитків через ставку збитків передбачає розподіл фінансових активів на групи з однорідним кредитним ризиком та збір статистичних даних щодо історичних дефолтів за кожною групою. При цьому враховується кількість дефолтів, рівень збитків від дефолту на рівні одного інструменту та на рівні всього портфелю.

На основі статистичних даних визначається ставка збитків для кожної групи фінансових активів. В подальшому ставку збитків, розраховану на історичних статистичних показниках, коригують на очікування щодо впливу макроекономічних показників на рівень кредитних збитків. Для цього

розраховуються прогнозні значення макропоказників, які за судженням фінансової установи мають суттєвий вплив на поведінку позичальників та кредитний ризик. При цьому прогноз створюється на основі різних сценаріїв розвитку подій. Найчастіше розглядають три сценарії: базовий, оптимістичний та песимістичний. Кожному сценарію надається вага – імовірність здійснення. Розрахункове значення макроекономічного показника визначається за правилом математичного сподівання – шляхом зваження значення сценарію на його імовірність.

Далі розробляється математична модель, яка описує взаємозв'язок даних факторів та кредитних збитків. Такою моделлю може слугувати лінійна або нелінійна регресія. За допомогою цієї моделі ставка збитків, розрахована на основі статистичних даних коригується на очікуваний вплив макроекономічного середовища.

Останнім етапом визначення ставки очікуваних кредитних збитків є аналіз та експертне коригування. Кредитний аналітик співставляє отримані дані з експертними очікуваннями та проводить аналіз достовірності отриманих даних. У разі необхідності, на розрахункове значення ставки очікуваних кредитних збитків накладається коефіцієнт експертного коригування.

Обсяг очікуваних кредитних збитків за моделлю розрахунку рівня збитків визначається за формулою:

$$ECL_{t_n} = ECL_{rate} \times \sum_{t_i=t_1}^{t_i=t_n} \frac{EAD_{t_i}}{(1+r_i)^{t_i}}, \quad (1.1)$$

де ECL – *expected credit loss* – очікувані кредитні збитки,

EAD – *exposure at default* – експозиція у момент дефолту;

r – ставка дисконтування;

i – платіж за інструментом;

t_i – дата платежу за інструментом;

t_n – горизонт оцінки (12 місяців або термін життя інструменту).

Оцінка через імовірність дефолту є складнішою в реалізації та зазвичай об'єднує в собі різні математичні методи та моделі, що слугують для розрахунку ризик-параметрів. Базова модель оцінки очікуваних кредитних збитків через оцінку

імовірності дефолту передбачає зважування суми збитків від настання дефолту на імовірність настання події дефолту.

Для розрахунку очікуваних кредитних збитків застосовується наступна формула [5, с. 3396]:

$$ECL\ t_n = \sum_{t_i=t_1}^{t_i=t_n} \frac{PD_{t_i} \times \prod_{j=1}^{j-1} (1 - EE_{t_j}) \times LGD_{t_j} \times EAD_{t_j}}{(1+r_i)^{t_i}} \quad (1.2)$$

de ECL – expected credit loss – очікувані кредитні збитки;

EE – early exit – вихід з дефолту без суттєвої модифікації інструменту;

EAD – exposure at default – експозиція у момент дефолту;

PD – probability of default – ймовірність дефолту;

LGD – loss given default – збитки в разі настання дефолту;

r – ставка дисконтування;

i – платіж за інструментом;

t_i – дата платежу за інструментом;

t_n – горизонт оцінки (12 місяців або термін життя інструменту).

Експозиція у момент дефолту (EAD) – це залишкова номінальна вартість активу на момент виникнення події дефолту. Це максимальна номінальна сума, яку суб'єкт може втратити у разі дефолту контрагента. Наприклад, для кредиту такою вартістю є сума непогашеного тіла та нарахованих несплачених відсотків на момент настання дефолту. Дисконти й премії та сформований за інструментом резерв не враховуються при визначенні EAD. Вектор EAD будується на основі умов договору, зокрема графіку погашення заборгованості, так само, як і для визначення амортизованої вартості фінансового інструменту.

Експозиція на момент дефолту (EAD) розраховується на основі контрактних графіків погашення заборгованості. Проте, окрім основного боргу позичальник може також мати умовні активи: гарантії, акредитиви, авалі, невикористаний кредитний ліміт. В такому разі банк має оцінювати кредитний ризик не лише за балансовою, а й за позабалансовою частиною договірних відносин. Так, банк має оцінити імовірність того, що умовні зобов'язання доведеться виконати і вони перейдуть на баланс банку як активи, за якими наявний кредитний ризик.

Для оцінки імовірності переходу позабалансових зобов'язань у активи застосовується коефіцієнт конвертації (CCF) або коефіцієнт утилізації (UTIL). Цей коефіцієнт множиться на суму позабалансових зобов'язань, після чого отримана сума входить до складу EAD. Коефіцієнти CCF та UTIL розраховуються на основі історичних даних щодо конвертації позабалансових зобов'язань у активи за кожним фінансовим інструментом.

Ймовірність настання дефолту (PD) може набувати значень від 0 (дефолт неможливий) до 1 (дефолт імовірний). При цьому важливо визначити часовий горизонт оцінки ймовірності дефолту. За МСФЗ 9 застосовується оцінка очікуваних кредитних ризиків на горизонті 12 місяців або очікуваного життя інструменту.

Кожна фінансова установа обирає або розробляє модель оцінки імовірності дефолту зважаючи на особливості кредитного портфелю. При цьому моделі оцінки можуть різнитися для різних груп боржників. Вибір або розробка моделі оцінки ґрунтується на професійному судженні банківських спеціалістів.

Моделі розрахунку PD за використовуваною інформацією можна поділити на такі категорії:

- бухгалтерські – використовують дані обліку контрагента, здебільшого фінансову звітність (наприклад, модель Альтмана);
- ринкові – ґрунтуються на даних, представлених на ринку, зокрема котируваннях акцій контрагента, їх прибутковості тощо (наприклад, KMV модель);
- змішані – для оцінки імовірності дефолту поєднують дані бухгалтерського обліку та ринкові.

Серед методів, які використовують для оцінки імовірності дефолту контрагента можна виділити наступні:

- методи кредитної оцінки (скорингу);
- структурні методи;
- логістична регресія;

- дискримінантний аналіз;
- аналіз виживаності;
- машинне навчання.

Скорингові методи – це методи, які використовують для визначення імовірності дефолту контрагента за визначеною шкалою на основі оцінки якісних та кількісних факторів кредитоспроможності, таких як кредитна історія, історія платежів, показники фінансової стабільності тощо. Для фізичних осіб може враховуватися вік, сімейний стан, рід діяльності; для юридичних осіб – масштаб діяльності, тривалість ведення бізнесу, галузь. Результатом оцінки контрагента є присвоєння йому класу або оцінки, яка конвертується в імовірність дефолту за визначеною шкалою.

Найпопулярнішими моделями, що використовують скоринг, є моделі FICO, VantageScore, Experian PLUS, TransUnion CreditVision, Equifax Risk Score. Основною відмінністю моделей є набір факторів аналізу та вага кожного фактору.

Логістична регресія являє собою статистичний метод, що моделює зв'язок між набором факторів та бінарною залежною змінною, тобто змінною яка може набувати лише двох значень (дефолт настане / дефолт не настане). Набором даних слугують історичні показники контрагентів, що оголосили та не оголосили дефолт.

Дискримінантний аналіз дозволяє оцінити імовірність дефолту. Найпоширенішою моделлю дискримінантного аналізу є модель Альтмана (або Z-score model). Вітчизняним прикладом є модель О.О. Терещенка.

Аналіз виживаності допомагає спрогнозувати час до настання дефолту.

Методи машинного навчання засновані на аналізі наборів історичних даних та розвитку власного алгоритму оцінки дефолту на основі наявних даних контрагента. Найпоширенішими методами машинного навчання є випадковий ліс (random forest), метод опорних векторів (SVM, support vector machines) та нейронні мережі.

Практичні моделі оцінки імовірності дефолту можуть об'єднувати кілька методів. Так, модель VantageScore 4.0 є скоринговою моделлю, що застосовує

методи машинного навчання. Модель оцінює кредитний ризик за контрагентом залежно від наступних факторів та їх ваги в моделі: платіжна історія (41%), строк та розмаїття отриманих кредитних продуктів (20%), ступінь використання доступних кредитних коштів (20%), нові кредити (11%), баланс (6%) та доступний кредит (2%) [6, с. 13].

Збитки в разі настання дефолту (LGD) представлені коефіцієнтом від 0 (дефолт не призводить до збитків) до 1 (в разі дефолту збитки дорівнюють експозиції у момент дефолту). Збитки від настання дефолту є числом протилежним до рівня відновлення фінансового активу після дефолту:

$$LGD = 1 - RR, \quad (1.3)$$

де LGD – loss given default – збитки в разі настання дефолту,

RR – recovery rate – рівень відновлення.

Рівень відновлення є загальною очікуваною сумою відшкодування, яку отримає банк після події дефолту, за вирахуванням витрат, які понесені на отримання відшкодування.

На рівень відновлення у разі дефолту впливають наступні фактори:

- забезпеченість кредиту (наявність застави та гарантій);
- страхування ризиків за фінансовим інструментом;
- відшкодування з боку держави у разі дефолту;
- рівень відновлення активів після дефолту (CR – cure rate).

Страхування ризиків та наявність застави розраховуються за кожною угодою окремо. При цьому при визначенні суми відшкодування необхідно із загальної суми доходу вирахувати суму прямих витрат, що мають бути понесені для отримання відшкодування, та виконати дисконтування до теперішньої вартості на момент настання дефолту.

Статистичною складовою є CR (cure rate) – рівень відновлення активів після події дефолту. Він описує як часто контрагенти відновлюють виконання зобов'язань за існуючими контрактами або за контрактами реструктуризації

заборгованості після дефолту. Рівень відновлення розраховується для кожної групи фінансових інструментів, об'єднаних спільними характеристиками.

Індивідуальна складова включає відшкодування, які передбачені за кожним окремим інструментом. Це страхові виплати, гарантії отримані, вартість забезпечення.

Вихід з дефолту без суттєвої модифікації інструменту (ЕЕ) – це рівень раннього виходу з дефолту, що визначається на основі статистичних даних для подібних фінансових інструментів. Це імовірність того, що боржник відновить виконання зобов'язань самостійно, без проведення реструктуризації, що суттєво змінює грошові потоки, та стягнення забезпечення на користь банку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ БАНКІВ ДО ОЦІНКИ ОЧІКУВАНИХ КРЕДИТНИХ ЗБИТКІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

2.1 Вплив глобальної фінансової нестабільності на оцінку банками очікуваних кредитних збитків

Нещодавньою проблемою, яка привернула увагу світової спільноти експертів до питання впливу глобальної фінансової нестабільності на оцінку банками очікуваних кредитних збитків стала пандемія COVID-19 у 2020 році. Вірус суттєво вплинув на світову економіку, а також спричинив значну волатильність на фінансових та сировинних ринках. Ряд країн ввели заборону на поїздки для мільйонів людей, інші ж вдалися до карантинних заходів. Підприємства зіткнулися з недоотриманням доходів та порушенням логістичних ланцюжків. Це призвело до виникнення проблем з ліквідністю для багатьох суб'єктів господарювання, а також, як наслідок, вплинуло на кредитну якість фінансових активів банків, які мали фінансові відносини з такими суб'єктами господарювання. Це також вплинуло на портфелі роздрібних кредитів (мікропозики, споживчі та іпотечні кредити), оскільки багатьом підприємствам довелося скоротити чисельність персоналу, що призвело до збільшення кількості безробітних. Погіршення кредитної якості кредитних портфелів, цінних паперів та торгової дебіторської заборгованості внаслідок пандемії суттєво вплинуло на оцінку очікуваних кредитних збитків. У відповідь на ці виклики, деякі уряди та центральні банки запровадили або делегували комерційним банкам запровадити різні види заходів допомоги.

Внаслідок пандемії COVID-19 виникли два джерела невизначеності для розрахунку очікуваних кредитних збитків:

- потенційний розвиток і наслідки вірусу, що мають вплив як на макроекономічні показники, так і на фінансовий стан окремих фізичних та юридичних осіб;
- відповідь урядів, національних та наднаціональних регуляторів на розвиток та поширення вірусу у вигляді обмежень та послаблень.

27 березня 2020 року Рада з МСФЗ опублікувала документ «МСФЗ 9 та COVID-19 – Облік очікуваних кредитних збитків із застосуванням МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» у світлі поточної невизначеності, спричиненої пандемією COVID-19» [7], щоб допомогти забезпечити послідовне застосування стандартів бухгалтерського обліку в контексті оцінки очікуваних кредитних збитків. Документ врахував вказівки національних регуляторів та наголосив на вимогах МСФЗ 9. Також він звернув увагу на простір, який залишає стандарт для застосування професійного судження.

Зокрема в документі йдеться про те, що МСФЗ 9 встановлює лише рамки для визначення очікуваних кредитних збитків. Стандарт вимагає, щоб очікувані кредитні збитки визнавалися на горизонті терміну дії інструменту, у разі якщо спостерігається значне збільшення кредитного ризику за фінансовим інструментом. Однак він не встановлює чітких ліній або механістичного підходу до визначення, які саме події сигналізують про суттєве збільшення кредитного ризику. Також стандарт не диктує точну основу, на якій фінансові установи повинні визначати сценарії розвитку подій, зокрема для прогнозування макроекономічних факторів, що впливають на кредитний ризик.

МСФЗ 9 вимагає застосування суджень, при чому як вимагає, так і дозволяє суб'єктам господарювання коригувати свій підхід до визначення очікуваних кредитних збитків за різних обставин. Ряд припущень і визначених взаємозв'язків між кредитним ризиком та його факторами, що лежать в основі оцінки очікуваних кредитних збитків за звичайних умов, можуть більше не буди достовірними в умовах пандемії. Документ наголошує на тому, що суб'єкти господарювання не повинні продовжувати механічно застосовувати існуючу методологію оцінки

очікуваних кредитних збитків. Наприклад, надання кредитних канікул усім позичальникам певних груп фінансових інструментів не повинно автоматично призводити до того, що всі ці інструменти вважаються такими, що зазнали значного зростання кредитного ризику, та мусять бути переведеними на стадію 2.

Для оцінки значного зростання кредитного ризику (стадія 2) МСФЗ 9 вимагає, щоб фінансові установи оцінювали зміни ризику дефолту на горизонті очікуваного строку дії фінансового інструменту. Як оцінка значного збільшення кредитного ризику, так і оцінка очікуваних кредитних збитків в цілому повинні здійснюватися на основі обґрунтованої та достовірної інформації, яка доступна суб'єкту господарювання без надмірних витрат або зусиль.

Суб'єкти господарювання зобов'язані розробляти оціночні експертні судження на основі доступної інформації про минулі події, поточні умови та прогнози економічної кон'юнктури. При цьому в оцінці прогнозних показників макроекономічного середовища слід враховувати як наслідки COVID-19, так і значні заходи державної підтримки, що вживаються урядами.

Рада з МСФЗ визнала, що на початку пандемії важко врахувати конкретні наслідки COVID-19 і заходи державної підтримки на розумній основі. Однак зміни економічних умов повинні відображатися в макроекономічних сценаріях, що застосовуються фінансовими установами з відповідними ваговими коефіцієнтами. У разі, якщо банки не можуть відобразити наслідки COVID-19 в моделях розрахунку ризик-параметрів, вони мають розглянути накладання експертних коригувань на розрахункові значення ризик-параметрів. Беручи до уваги глобальну фінансову та економічну нестабільність, спричинену вірусом, Рада з МСФЗ наголосила на необхідності постійного моніторингу змін та відповідному врахуванні їх у моделях розрахунку або подальших експертних коригуваннях.

Незважаючи на те, що обставини, що склалися внаслідок пандемії, були складними та створили високий рівень невизначеності, Рада з МСФЗ висловила переконання, що у разі якщо оцінки очікуваних кредитних збитків здійснюються на обґрунтованій та достовірній інформації, а МСФЗ 9 не застосовується механічно, розраховане значення очікуваних кредитних збитків може становити

корисну інформацію для користувачів фінансової звітності. В умовах стресу, спричиненого COVID-19, МСФЗ 9 та пов'язане з ним розкриття інформації мали можливість забезпечити необхідну прозорість для користувачів фінансової звітності.

1 квітня 2020 року Європейський центральний банк оприлюднив документ «МСФЗ 9 у контексті пандемії коронавірусу (COVID -19)» [8], в якому наголосив на важливості виявлення та відповідного звітування про погіршення кредитної якості активів. Згодом, 4 грудня 2020 року, ЄЦБ направив лист очільникам банків «Ідентифікація та оцінка кредитного ризику в умовах пандемії коронавірусу (COVID -19)» [9]. Мета листа полягала в тому, щоб надати банкам рекомендації щодо обґрунтованої політики та процедур управління кредитними ризиками для виявлення та вимірювання кредитного ризику в умовах COVID-19.

В ході наглядової діяльності Європейський центральний банк виявив «неоднорідну» практику управління кредитними ризиками серед банків і висловив, що банки розглянуть наступні обґрунтовані політики та процедури управління кредитними ризиками:

- удосконалення процедури управління кредитними ризиками таким чином, щоб усі модифікації контрактів, які кваліфікуються як поступки та надаються проблемним позичальникам, правильно класифікувалися як «форборні» в їхніх системах, відповідно до вимог Базельського комітету з банківського нагляду («форборн» - це поступка, надана контрагенту через фінансові труднощі, що не була б надана за інших обставин [10, с. 7]; в українській термінології найкращим відповідником, на думку автора дослідження, є суттєва реструктуризація);
- проведення регулярної оцінки імовірності несплати заборгованості позичальниками, використовуючи всю відповідну та доступну інформацію,
- дотримання ризик-орієнтованого підходу у випадках, коли оцінка проводиться вручну;
- забезпечення ефективності систем раннього попередження про потенційне зростання кредитного ризику таким чином, аби виявляти та фіксувати

будь-яке значне зростання кредитного ризику на ранній стадії, покладаючись не лише на дні прострочення як на тригер для значного зростання кредитного ризику, а й на інші фактори;

- коректно оцінювати резерви під очікувані кредитні збитки на основі реалістичних параметрів і припущень, які відповідають поточним умовам.

Європейський центральний банк наголосив, що банки не повинні покладатися виключно на наскрізні підходи або довгострокові середні показники, а натомість повинні розглянути можливість включення надійних дискретних макроекономічних прогнозів (якщо вони доступні) на конкретні роки. При цьому банки мусять забезпечити, щоб коригування імовірності дефолту на вплив макроекономічного середовища відповідало макроекономічним сценаріям на основі доказів, які можна перевірити.

Також в документі йдеться про те, що банки зобов'язані здійснювати належний нагляд за критично важливими елементами управління кредитними ризиками та забезпечувати розподіл обов'язків за видачою кредитів, моніторинг ризиків, процеси стягнення та реструктуризації, а також належну внутрішню та зовнішню звітність про заходи допомоги. Очікується, що функції внутрішнього аудиту та внутрішнього контролю здійснюватимуть належну діяльність з оцінки та моніторингу процесів, які були змінені у зв'язку з пандемією.

Оцінка впливу пандемії COVID-19 на кредитний ризик та очікувані кредитні збитки вимагає значного професійного судження, зокрема через те, що її безпосередньо не можна порівняти з будь-якими подібними подіями, і вплив її залежатиме від урядових заходів так само, як і від поширення вірусу. Суб'єктам господарювання довелося оновити свої макроекономічні сценарії та розглянути можливість використання експертних коригувань за принципом «зверху-вниз» (від рівня продукту до рівня інструменту) для врахування кредитних ризиків, які не повністю враховуються їхніми моделями, а також для уникнення завищення очікуваних кредитних ризиків. З огляду на рівень невизначеності та чутливість

суджень і оцінок, важливим є розкриття ключових експертних припущень та суджень, що використовуються у оцінці очікуваних кредитних збитків.

Щоб забезпечити узгодженість та порівнянність оцінки очікуваних кредитних збитків у таких випадках, банки мають надавати додаткове кількісне та якісне розкриття інформації, зокрема:

- характер експертних коригувань, того, як вони були розраховані та як були застосовані (всередині моделі чи шляхом безпосереднього коригування розрахункових значень);
- причини коригування та його поточний вплив, зокрема, ризики, у відповідь на які таке коригування було зроблене;
- кількісний аналіз, включаючи щонайменше абсолютний розмір коригування та його загальний вплив на оцінку очікуваних кредитних збитків; також доцільно розкрити вплив коригування у відсотковому співвідношенні до загальної суми сформованого резерву;
- поділ фінансових активів на групи за різними критеріями, зокрема продуктом, бізнес-сегментом і типом коригування виділення можливих ефектів компенсації між різними типами експертних коригувань.

Досвід, набутий в роки пандемії COVID-19, та рекомендації, надані Радою з МСФЗ та ЄЦБ, були використані банками для вибору підходів до оцінки очікуваних кредитних збитків в умовах війни в Україні та подоланні впливу невизначеності, спричиненої війною.

Так як статистичні ризик-параметри, такі як імовірність дефолту (PD), рівень відновлення (CR), імовірність повторного дефолту (PrD), визначаються на основі історичних даних та прогнозних значень факторів впливу, їхня оцінка має бути детально проаналізована експертом на предмет достовірності в поточних умовах. Відповідно до результатів аналізу мають бути змінені підходи до розподілу фінансових активів на групи з однорідним кредитним ризиком, переглянуті події суттєвого збільшення кредитного ризику та накладені експертні коригування на розрахункові значення.

Розглянемо модель оцінки імовірності дефолту на основі матриць міграції з коригуванням на вплив макроекономічних показників. Матриці міграції описують історичну зміну кошиків прострочення залежно від типу продукту. Проте у разі виникнення невизначеності характер поведінки позичальників може змінитися. Наприклад, з приходом війни середній рівень прострочення термінів погашення заборгованості суттєво зріс. Таке зростання обумовлене двома типами факторів: тимчасовими та перманентними.

Тимчасові фінансові труднощі переживали фізичні особи та компанії у перші місяці повномасштабної війни: замороження нормальної діяльності у зв'язку з безпековими застереженнями, критичне зменшення замовлень, різка зміна логістики (як в частині контрагентів, так і в частині шляхів та способів доставки товарів і надання послуг). Ефект шокового впливу війни тримався умовно до літа 2022 року. Це час, за який, з одного боку, було зупинено активний наступ російської армії та деокуповано частину територій, зокрема Київську та Харківську області, що є активними економічними центрами України, а з іншого боку, це період, що був потрібен на адаптацію бізнес-процесів до умов воєнного часу. Тимчасові фінансові труднощі фізичних осіб пов'язані з втратою майна, внаслідок воєнних дій, втратою роботи, суттєвими витратами на адаптацію життя до умов воєнного часу та зміною місця проживання.

Суттєвого тимчасового ефекту війни зазнали сільськогосподарські виробники у зв'язку з блокуванням портів, авіа-бізнес та туристичний бізнес. Ці галузі матимуть змогу повернутися до нормальних показників бізнес-діяльності та обслуговування боргу після завершення бойових дій.

Перманентних фінансових труднощів зазнали компанії наступних категорій:

- ті, що вели основну господарську діяльність на окупованих територіях та не змогли релокуватися;
- ті, що критично залежні від поставок від підприємств першої категорії;

- ті, потужності яких було зруйновано або суттєво пошкоджено внаслідок бойових дій, в тому числі ракетних обстрілів;
- ті, що не змогли вийти з тимчасових фінансових труднощів та практично зупинили діяльність без надії на подальше відновлення.

Серед фізичних осіб перманентні фінансові труднощі мають ті, хто:

- втратив джерела доходу та досі не знайшов нові;
- загинув.

Банки проводять плідну роботу з божниками, що зазнали тимчасових або перманентних фінансових труднощів, шляхом проведення короткострокових та довгострокових реструктуризацій, а також встановлення специфічних умов погашення, таких як кеш-свіп, для недопущення дефолту або сприяння виходу з нього.

Друга частина розрахунку імовірності дефолту – коригування значення, отриманого за історичними даними, на очікування щодо майбутніх показників економіки. В кризові часи важко оцінити майбутні сценарії, прогнози різних експертів можуть суттєво відрізнятись. Відповідно до вимог стандартів у оцінці прогнозних значень макроекономічних показників мають бути розглянуті різні сценарії розвитку подій з відповідним зваженням їх на імовірність настання. Зазвичай банки не мають моделей, що оцінюють прогнозні значення макроекономічних показників, тож вони використовують прогнози експертів. Це можуть бути значення, що закладаються в національний бюджет на наступний рік, оцінки визнаних рейтингових видань або міжнародних інституцій, таких як МВФ або Світовий банк. Проте оцінки експертів можуть мати високу варіативність, тож вибір джерела прогнозних даних суттєво впливає на результат розрахунку моделі.

Рівень відновлення після дефолту має враховувати зміни в регуляторному полі. Так, понад рік в Україні діяла заборона на погашення заборгованості перед нерезидентами в рамках обмеження на закордонні перекази, встановлені Постановою НБУ №18 від 24.02.2022. Після внесення змін до Постанови, що

дозволили обслуговування заборгованості перед нерезидентами у визначеному розмірі, банки, що мають суттєві кредити, надані українським підприємствам, мають врахувати в оцінці очікуваних кредитних збитків зростання імовірності відновлення обслуговування боргу та виходу з дефолту, з урахуванням обмеження щодо обсягу платежів за такими кредитами.

Окрім імовірності дефолту та відновлення після дефолту, зазнає впливу нестабільності і рівень збитків в наслідку дефолту. В умовах фінансової нестабільності стає вкрай складно зробити достовірну оцінку заставного майна.

Відтак, нестабільність на ринку нерухомості прямо впливає на справедливую вартість житла, будівель та земельних ділянок, що перебувають у заставі. Так як постановка заставного майна на баланс та його реалізація займає тривалий час (від кількох місяців до кількох років), то банк має скоригувати справедливую вартість майна станом на дату оцінки на прогнозовані зміни на ринку за період між датою оцінки та датою реалізації забезпечення. Термін, за який банк зможе набути право власності та реалізувати заставний актив теж експертно оцінюється банком та може бути під впливом регулятивних обмежень.

Особливу складність оцінки забезпечення має врахування воєнних ризиків у вартості застави. При регулярних ракетних обстрілах кожен об'єкт нерухомості має шанс бути зруйнованим. Для певних об'єктів застави ризик знищення внаслідок бойових дій є ще вищим, ніж для інших. До такої застави відносяться об'єкти критичної інфраструктури (нафтобази, електростанції, центри тепло- та водопостачання, хімічно переробні заводи, підприємства оборонно-промислового комплексу, логістичні центри).

При цьому необхідно розглянути доцільність виключення з розрахунку вартості застави, що знаходиться на окупованих територіях та територіях ведення бойових дій, оскільки право власності та реалізація таких об'єктів не є можливою у прогнозованій площині. Іншим складним питанням є оцінка об'єктів, які зазвичай оцінюються за виробничим методом, проте наразі їхня діяльність припинена на невизначений термін через ведення бойових дій.

Банки переглядають імовірність та прогнозне значення сценаріїв урегулювання заборгованості шляхом виставлення на аукціон. Підхід продажу активів включає в себе кілька варіантів: продаж права вимоги на кошти, передбачені договірними відносинами з позичальниками, та продаж застави, що перейшла на баланс банку. В кожному з варіантів, банк має аналізувати поточні умови ринку для визначення імовірності успішного продажу активу та вартості такої реалізації.

Жоден стандарт не має методичних вказівок щодо таких специфічних ситуацій. Кожна фінансова установа має розробити власний підхід в межах рамки, встановленої стандартами та вимогами національного регулятора.

2.2 Фактори вибору банками підходу до оцінки очікуваних кредитних збитків та рівня застосування професійного судження в умовах глобальної фінансової нестабільності

Міжнародні стандарти дають банкам суттєвий простір для вибору підходів та моделей оцінки очікуваних кредитних збитків за фінансовими інструментами. Цей вибір залежить від великого набору факторів, до яких зокрема відносяться:

- вимоги національного регулятора;
- розмір та строк діяльності фінансової установи;
- особливості форми організації фінансової установи;
- особливості бізнес-моделі.

Вимоги національного регулятора можуть обмежувати банки у виборі моделі оцінки ризик-параметрів або встановлювати фіксовані ризик-параметри для певних груп активів. Відтак, саме регулятор визначає чи має фінансова установа право розробляти власні моделі оцінки ризик-параметрів та чи є такі моделі

достатньо ефективним, аби забезпечити достовірну оцінку очікуваних кредитних збитків. Фінансові установи, які не отримали дозвіл на розробку власних моделей, послуговуються стандартизованим підходом до оцінки очікуваних кредитних збитків за Базель III.

Також регулятор може визначити, що які події належать до подій суттєвого збільшення кредитного ризику та дефолту. Так, в Україні діє Постанова Національного банку України №351 від 30.06.2016 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» [11]. Цією постановою НБУ визначає чіткі правила розрахунку кредитного ризику за активними операціями: порядок визначення PD, LGD, EAD, критерії класифікації активів на класи відповідно до кредитної якості, таблиці переходу від класу контрагента до розрахункового значення PD, критерії прийнятності забезпечення для прийняття його до розрахунку LGD тощо. Розмір кредитного ризику, розрахований за вимогами національного регулятора, може відрізнятися від розміру кредитного ризику, що розрахований для формування резерву під очікувані кредитні збитки за МСФЗ 9. Проте, так як національний регулятор висуває певні вимоги до банків, базуючись на розмірі кредитного ризику, банки прагнуть гармонізувати розрахунки за вимогами регулятора та за вимогами МСФЗ 9.

Другим фактором, що впливає на розробку методології оцінки очікуваних кредитних збитків є розмір фінансової установи. Для малих або нещодавно створених банків опція розрахунку ризик-параметрів на основі історичних даних може бути недоступною через брак достовірної статистичної інформації. Тому такі установи орієнтуватимуться на стандартизований підхід оцінки кредитного ризику за Базель III [2] та скорингові моделі, що пропонуються зовнішніми рейтинговими агентствами. Також невеликі фінансові установи, які мають невеликий набір фінансових інструментів зі здебільшого однорідним кредитним ризиком, можуть надати перевагу підходу до оцінки очікуваних кредитних збитків на основі ставки знецінення. Такий підхід є відносно простішим в реалізації, ніж підхід на основі

визначення імовірності дефолту, та вимагає меншого рівня експертизи у математично-статистичному моделюванні.

За формою організації фінансові установи можна поділити на окремі фінансові установи та банківські групи. Окрема фінансова установа може самостійно визначати модель оцінки очікуваних кредитних збитків в межах, визначених стандартами та вимогами національного регулятора. Натомість в банківських групах рішення щодо основних облікових припущень приймаються на рівні групи материнською компанією та надаються іншим учасникам групи для виконання. Така уніфікація підходів спрощує управління ризиками в рамках групи та формування консолідованої фінансової звітності. Відтак, материнська компанія може надавати дочірнім вже готові розроблені та валідовані математичні моделі розрахунку ризик-параметрів або вже розраховані значення, скориговані на вплив макропоказників, що розраховані експертами материнської компанії для конкретної фінансової установи або регіону. Це надає можливість скоротити кількість експертів з кредитного ризику в штаті фінансової установи.

Критично важливим для вибору моделі оцінки очікуваних кредитних збитків є бізнес-модель фінансової установи, оскільки характеристики кредитного ризику для кожного виду фінансового інструменту є різними. Відтак, модель оцінки очікуваних кредитних збитків інвестиційного банку буде кардинально відрізнятися від моделі банку, що спеціалізується на іпотечному кредитуванні. Для визначення моделі оцінки очікуваних кредитних збитків залежно від бізнес-моделі потрібно враховувати наступні параметри діяльності фінансової установи [4]:

- основні фінансові інструменти (цінні папери, кредити, дебіторська заборгованість);
- основні контрагенти (фізичні особи, юридичні особи, фінансові установи);
- галузь діяльності контрагентів;
- особливості власника / кінцевого бенефіціара контрагента.

Для цінних паперів можна використати оцінку PD, що ґрунтується на ринкових показниках інструменту за наявного активного ринку, або оцінку на основі зовнішнього кредитного рейтингу. Така опція є здебільшого недоступною для кредитних портфелів, оскільки не кожен суб'єкт господарювання має розрахований зовнішній кредитний рейтинг.

Для оцінки активів, контрагентами за якими є юридичні особи, можна використати показники фінансової звітності. На основі фінансової звітності можна оцінити погіршення або покращення бізнес-діяльності, і як наслідок, спроможності компанії обслуговувати заборгованість. Також часто в цілях оцінки майбутнього фінансового стану компанії банки отримують від позичальника бізнес-план на наступний звітний період, аби співставити плани компанії та ринкові тенденції.

Галузь діяльності контрагента може підсвічувати особливі ризики, що властиві конкретному ринку, наприклад, прострочення платежів боржника сільськогосподарської сфери матиме сезонний характер, а імовірність дефолту залежатиме від погодних умов. У разі, якщо контрагент входить до групи, варто робити оцінку, враховуючи показники діяльності усієї групи, зважаючи на відкриті процедури банкрутства споріднених компаній. Понизити кредитний ризик за операцією може наявність фінансової підтримки від іншої компанії групи боржника.

Для фінансових інструментів, контрагентом за якими є держава, застосовується зовнішній кредитний рейтинг, розрахований рейтинговими агентствами на зразок Fitch Ratings, Standard and Poor's. Для державних компаній імовірність дефолту також може залежати від кредитного рейтингу держави.

На імовірність дефолту фізичної особи будуть впливати її вік, професія, рівень особистого та сімейного доходу та рівень освіти – характеристики які не властиві юридичним особам [11]. Окрім цього, продукти роздрібного кредитування мають дуже різноманітні характеристики кредитного ризику. Так, мікрокредитування є високо ризиковим, оскільки до фінансового стану позичальників, що отримують мікропозики часто застосовуються несунворі вимоги. Зазвичай, такі продукти характеризуються високою відсотковою ставкою та

високою імовірністю дефолту. Іншим популярним продуктом є споживчі кредити. Кредитний ризик за цим продуктом є нижчим в порівнянні з мікропозиками, оскільки він передбачає суворіші вимоги до позичальника та часто містить заставу (побутову техніку, авто, нерухомість тощо). Кардинально відрізняється від попередніх продуктів іпотека. Це довгостроковий фінансовий інструмент із надійним забезпеченням у вигляді нерухомості. Так як інструмент довгостроковий, фінансовий стан позичальника підлягає ретельному аналізу. Така різноманітність продуктів диктує не лише поділ на групи інструментів для оцінки очікуваних кредитних збитків, а й вибір моделі оцінки та визначення подій суттєвого збільшення кредитного ризику та дефолту.

2.3 Подолання банками впливу фінансової нестабільності, спричиненої війною росії проти України, через застосування професійного судження до оцінки очікуваних кредитних збитків

Повномасштабне вторгнення росії 24 лютого 2022 року призвело до масштабних руйнувань, перериванні логістичних ланцюгів та окупації значної частини території України. Значна частина населення була вимушена мігрувати всередині країни або за кордон. Війна призвела до гострої економічної кризи, наслідки якої матимуть довготривалий ефект для фінансового сектору. Скорочення реального ВВП в 2022 році склало -5% в гривневому вираженні та -29% в доларовому [12]. Незважаючи на це, Національний банк України відзвітував про стабільність банківського сектору в умовах війни [13]. Але все ж таки, регулятор вирішив призупинити застосування заходів впливу до фінансових установ у випадку порушення норм достатності капіталу.

Підвищення кредитного ризику та поява невизначеності, що спричинені вторгненням росії в Україну, зумовили зміну підходу до оцінки очікуваних кредитних ризиків українськими банками. В межах стандартів та вимог банки

застосували професійне судження для того, щоб уникнути викривлення даних, що представлені у фінансовій звітності та використані для розрахунку нормативів. Надалі ми порівнюємо професійне судження, що використали найбільші банки України для оцінки очікуваних кредитних збитків.

АТ КБ «Приватбанк» – банківська група, що включає найбільший банк України. Має державну форму власності. Його чисті активи станом на 31 грудня 2022 р. становлять 540 658 млн грн, табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Фінансові показники АТ КБ «Приватбанк»

Показник	31 грудня 2022	31 грудня 2021	Зміна, %
Чисті активи, млн грн	540 658	401 385	34,7%
<i>Кредити, надані клієнтам</i>			
Валова балансова вартість, млн грн	250 496	242 568	3,3%
Резерв під ОКЗ, млн грн	182 412	174 350	4,6%
Чиста балансова вартість, млн грн	68 084	68 218	-0,2%
Рівень резервування, %	72,8%	71,9%	

Джерело: складено автором на основі [14]

З даних табл. 2.1 можемо зробити висновок, що рівень резервування кредитного портфелю АТ КБ «Приватбанк» є надзвичайно високим. Незважаючи на це, у 2022 році рівень резервування зріс ще на 0,9%.

АК КБ «Приватбанк» не зупиняв кредитування у зв'язку з війною. Банк зазначає, що програма державного кредитування «Доступні кредити 5-7-9» не ставала на паузу. При цьому банк запровадив заходи щодо зменшення боргового тиску на позичальників, шляхом тимчасового припинення нарахування відсотків, кредитних канікул та реструктуризацій. Такі пільги клієнтам, а також скасування ряду комісійний винагород коштувало банку 2,7 млрд євро [15].

Група здійснює розрахунок ризик-параметрів на основі власних історичних даних щодо дефолтів за активами різних груп, що об'єднані спільними характеристиками кредитного ризику, з урахуванням прогнозних значень макропоказників на наступні два роки. Основними макропоказниками, що

використовуються в розрахунку, є ВВП, обмінний курс, сальдо поточного рахунку, середня заробітна плата, ціна на основні експортні товари.

У відповідь на підвищення кредитного ризику у зв'язку з війною, для оцінки очікуваних кредитних збитків за кредитами клієнтам банк використав наступні судження [14, с. 23]:

- PD для непрострочених кредитів, що знаходяться на етапі 2, було підвищено до рівня середнього PD для усіх кредитів етапу 2 (прострочених та непрострочених);
- застосовано коригуючий, в сторону збільшення, коефіцієнт для PD кредитів етапів 1 та 2, що надані позичальникам енергозалежних галузей;
- кредити позичальникам, що знаходяться на окупованих територіях та в зоні ведення бойових дій, були видані до 24 лютого 2022 р. та не мають ознак знецінення, було переведено з етапу 1 на етап 2.

Зміна ризик-параметрів зумовила зростання резерву очікуваних кредитних збитків на 10 320 млн грн у 2022 р. (вплив у 2021 р. становив 1 221 млн грн) [14, с. 33-34].

АТ «Державний експортно-імпортний банк України» – це державний банк, основним видом діяльності якого є обслуговування експортно-імпортних операцій. Він виступає агентом уряду України в обслуговуванні кредитних договорів з урядами інших держав. Обсяг чистих активів банку складає 234 165 млн грн, табл. 2.2.

Таблиця 2.2 – Фінансові показники АТ «Державний експортно-імпортний банк України»

Показник	31 грудня 2022	31 грудня 2021	Зміна, %
Чисті активи, млн грн	234 165	192 094	21,9%
Кредити, надані клієнтам			
Валова балансова вартість, млн грн	103 602	86 657	19,6%

Продовження таблиці 2.2

Показник	31 грудня 2022	31 грудня 2021	Зміна, %
Резерв під ОКЗ, млн грн	21 172	17 322	22,2%
Чиста балансова вартість, млн грн	82 430	69 335	18,9%
Рівень резервування, %	20,4%	20,0%	

Джерело: складено автором на основі [16]

За даними табл. 2.1 бачимо, що рівень резервування кредитів АТ «Державний експортно-імпорتنний банк України» не є високим та складає 20,4%.

Внаслідок впливу війни банком було порушено нормативи достатності капіталу (Н2 та Н3) та норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7).

АТ «Державний експортно-імпорتنний банк» використовує для оцінки PD модель внутрішніх оцінок: на основі фінансових та нефінансових показників, а також факторів високого ступеню ризику та наявності/відсутності підтримки з боку материнської компанії, позичальнику присвоюється клас, який в подальшому конвертується в значення PD. Для оцінки PD закордонних фінансових установ банк використовує оцінки рейтингового агентства Standard and Poor's [16, с. 112]. Оцінка рівня PD коригується з урахуванням впливу макроекономічних факторів таких, як ВВП, обсяги експорту/імпорту, індекс споживчих цін.

У відповідь на підвищення кредитного ризику у зв'язку з війною, для оцінки очікуваних кредитних збитків за кредитами клієнтам банк використав наступні судження [16, с.75]:

- деталізація сегментації кредитного портфелю;
- експертний перегляд сценаріїв погашення заборгованості, що оцінюється на індивідуальній основі;
- перегляд етапів для заборгованості позичальників, що розташовані на окупованій території та у зоні ведення бойових дій, відповідно до рівня ризику, оціненими на основі експертного судження щодо можливості продовження

ведення операційної діяльності позичальниками та ризику пошкодження заставного майна.

Загальний вплив війни на формування резерву під очікувані кредитні збитки за кредитами, наданими клієнтам, банк оцінює в 11 577 млн грн [16, с. 75].

АТ «Ощадбанк» є державним банком. Банк не зупиняв обслуговування клієнтів в умовах війни. У 2023 році рейтингове агентство Fitch Ratings підвищило рейтинг стійкості банку з «СС» до «ССС-» [17]. Він є одним з найбільших банків України із обсягом чистих активів 269 274 млн грн, табл. 2.3.

Таблиця 2.3 – Фінансові показники АТ «Ощадбанк»

Показник	31 грудня 2022	31 грудня 2021	Зміна, %
Чисті активи, млн грн	269 274	234 971	14,60%
Кредити, надані клієнтам			
Валова балансова вартість, млн грн	108 119	87 386	23,73%
Резерв під ОКЗ, млн грн	24 903	12 632	97,14%
Чиста балансова вартість, млн грн	83 216	74 754	11,32%
Рівень резервування, %	23,03%	14,46%	

Джерело: складено автором на основі [19]

З даних табл. 2.3 бачимо, що у 2022 році відбулося зростання рівня ставки резервування на 59%. Це відрізняє підхід АТ «Ощадбанк» до відповіді на зростання кредитного ризику у воєнний час від інших банків.

У 2022 році кредитний портфель корпоративного бізнесу зріс на 10,9 млрд грн. Також банк залучив 89 тисяч нових клієнтів роздрібного бізнесу та 23 тисячі клієнтів мікро-, малого та середнього бізнесу. [18, с. iii]. Загальний обсяг нових кредитів у 2022 році, виданих з початку повномасштабного вторгнення становить 25,8 млрд грн. Також у 2022 році АТ «Ощадбанк» було досягнуто повернення проблемних кредитів у розмірі 1,5 млрд грн.

АТ «Ощадбанк» має власну модель розрахунку ОКЗ, що базується на використанні базових ризик-параметрів PD, LGD, EAD. PD банк оцінює на основі аналізу міграції фінансових активів між групами прострочення з подальшим коригуванням на вплив макроекономічних факторів, таких як ВВП, девальвація та індекс споживчих цін. Банк застосовує зовнішні рейтинги для оцінки імовірності дефолту за державними цінними паперами та кредитами, наданими державним підприємствам (рейтинги агенства Standard and Poor's) [18, с. 67]

З метою проведення коректної оцінки очікуваних кредитних збитків АТ «Ощадбанк» розробив підхід поділу кредитного портфелю на три зони, залежно від розташування [18, с. 23]:

- червона зона – зона ведення активних бойових дій та тимчасової окупації;
- помаранчева зона – зона, що має підвищений ризик через наближення до зони ведення активних бойових дій та тимчасової окупації;
- зелена зона – зона, що не має підвищеного ризику через наближення до зони ведення активних бойових дій та тимчасової окупації.

Ефективна ставка резерву за кредитами червоної зони складає 98%-100%. Для зеленої зони змін у підході до оцінки очікуваних кредитних збитків не було. А ось для помаранчевої банк оцінював рівень PD, ґрунтуючись на фактичних показниках дефолтів у регіонах помаранчевої зони за період з 1 березня по 1 грудня 2022 року з подальшим експертним коригуванням в бік збільшення. Банк зазначає, що при визначені розміру експертного коригування було враховано дані про фактичні дефолти, вплив «кредитних канікул» (дефолти були визнані пізніше, ніж відбулася подія фактичної неспроможності позичальника виконувати зобов'язання перед банком), реструктуризації та періоди «визрівання» кредитних портфелів. «Визрівання» – це термін, який використовується для опису часового лагу між датою надання кредиту та настанням події неспроможності позичальника обслуговувати борг. Зазвичай імовірність настання дефолту на початку життя

інструмента нижча, ніж згодом. Банк зазначає, що застосування такого підходу збільшило резерв під очікувані кредитні збитки на 259 млн грн.

АТ «Райффайзен Банк» є частиною австрійської банківської групи Райффайзен Інтернаціональ Банк-Холдинг АГ. У час війни банк ні на день не зупиняв обслуговування клієнтів. За дослідженням журналу Forbes, АТ «Райффайзен банк» увійшло до топ-30 приватних компаній, що виявили стійкість в умовах війни. Прибуток АТ «Райффайзен Банк» за 2022 рік склав 1,6 млрд грн, що втричі менше за результат 2021 року [19]. Чисті активи банку складають 166 362 млн грн, а валовий обсяг кредитного портфелю – 71 323 млн грн, табл. 2.4.

Таблиця 2.4 – Фінансові показники АТ «Райффайзен Банк»

Показник	31 грудня 2022	31 грудня 2021	Зміна, %
Чисті активи, млн грн	166 362	126 432	31,58%
Кредити, надані клієнтам			
Валова балансова вартість, млн грн	71 323	70 447	1,24%
Резерв під ОКЗ, млн грн	9 610	1 823	427,15%
Чиста балансова вартість, млн грн	61 713	68 624	-10,07%
Рівень резервування, %	13,47%	2,59%	

Джерело: складено автором на основі [19]

Аналізуючи табл. 2.4, бачимо, що АТ «Райффайзен Банк» наростив рівень ставки резервування кредитів у понад 5 разів. Це свідчить про те, що клієнти банку відносяться до категорій суб'єктів господарювання, що особливо вразливі до воєнних ризиків.

Це припущення підтверджується аналізом нових видач кредитів – основні клієнти належать до галузей, що отримали суттєві збитки від війни. У 2022 році банк видав нових кредитів на суму 27 млрд грн, акцентуючи увагу кредитування на аграрному секторі, логістичній галузі та роздрібній торгівлі. Оскільки усі три галузі включені до двох нових у 2022 році напрямків державної програми підтримки

мікро-, малого та середнього бізнесу «Доступні кредити 5-7-9», можна припустити, що більшість нових у 2022 році кредитів банк видав саме в межах даної програми. Особливістю програми «Доступні кредити 5-7-9» є наявність державних гарантій в розмірі до 80% суми кредиту, що суттєво знижує кредитний ризик за операцією [20].

Збільшення річних витрат на формування резерву на покриття кредитних та операційних ризиків, що обумовлені війною, склало 9,5 млрд грн. Зростання витрат на покриття кредитного ризику супроводжується часткою непрацюючих активів у кредитному портфелі до 14%. Недоотримані доходи через впровадження кредитних канікул та скасування частини комісій склали 400 млн грн за 2022 рік.

Незважаючи на зниження прибутків та підвищення кредитного ризику, банк виконав нормативи НБУ щодо достатності капіталу. У 2022 році цей показник склав 18,6% при нормативному значенні 10%.

Банк має власну модель оцінки фінансового стану позичальників на основі присвоєння внутрішнього кредитного рейтингу для юридичних осіб. Окрім оцінки фінансового стану, банк розподіляє позичальників на чотири групи ризиків задля раннього реагування на погіршення кредитної якості активів. Для оцінки фінансового стану фізичних осіб банк має скорингову систему та системи раннього реагування на погіршення кредитної якості активу на основі відстеження прострочення платежів.

До подій суттєвого збільшення кредитного ризику банк відносить зростання імовірності дефолту активів, що відносяться до корпоративного бізнесу. Якщо значення імовірності дефолту за певним активом зросло у 2,5 рази, то він переходить на стадію 2 оцінки очікуваних кредитних збитків за МСФЗ 9.

Для роздрібного бізнесу відносно збільшення імовірності дефолту розглядається на рівні продукту з подальшим поінструментним аналізом. Банк застосовує логарифмування різниці (logit-різниця) між імовірністю дефолту на звітну дату та на дату визнання інструменту, враховуючи виживаність інструментів до звітної дати. Надалі розраховуються порогові значення збільшення показника для кожного продукту як квантилю logit-різниці на частині портфеля, де відбулося

погіршення. Зазвичай це зростання імовірності дефолту в 1,5-2,5 рази, залежно від схильності продукту до дефолту.

АТ «Райффайзен Банк» оцінює очікувані кредитні збитки за фінансовим активами стадії 1 та 2 за моделлю оцінки імовірності дефолту. При чому для оцінки імовірності дефолту застосовується функція виживання.

Для оцінки очікуваних кредитних збитків за фінансовими інструментами стадії 3 банк застосовує метод ставки знецінення. При чому заборгованість, що перебуває у дефолті розподіляється на наступні групи з відповідним рівнем резервування:

- боржник перебуває на окупованих територіях, зв'язок з боржником відсутній: 100% резерви під очікувані кредитні збитки;
- боржник перебуває на окупованих територіях, зв'язок з боржником наявний: 63% резерви під очікувані кредитні збитки на основі історичного досвіду щодо відновлення з дефолту;
- боржник перебуває у зоні активних бойових дій: 50% сценарію очікуваних грошових потоків від операційної діяльності, 30% сценарію припиненої діяльності, 20% історичний досвід щодо відновлення з дефолту;
- інше: 70% сценарію очікуваних грошових потоків від операційної діяльності, 30% сценарію припиненої діяльності.

До макроекономічних показників, які впливають на кредитну якість фінансових інструментів банк відносить приріст реального ВВП та рівень процентних ставок за депозитами терміном на 3 місяці. Макропоказники прогнозуються на основі трьох сценаріїв розвитку подій із відповідними ваговими коефіцієнтами: оптимістичний (25%), базовий (50%), песимістичний (25%).

У 2022 році АТ «Райффайзен Банк» здійснив експертне коригування розрахункових значень імовірності дефолту через неврахування моделлю ризику, пов'язаного з пошкодженням енергетичної інфраструктури. Таке коригування призвело до збільшення витрат на формування резерву під очікувані кредитні збитки у розмірі 1 330 млн грн. У 2021 році банк застосував експертне коригування для врахування суттєвого зростання цін на енергоносії, що призвело до зростання

резерву під очікувані кредитні збитки на 372 млн грн. Окрім цього усі працюючі активи, видані фізичним особам банк перевів на стадію 2.

АТ «Укргазбанк» є ще одним великим державним банком. У своїй фінансовій звітності банк зазначає, що майже увесь його кредитний портфель прямо чи опосередковано зазнав впливу війни [21]. Чисті активи банку становлять 131 646 млн грн, а кредитний портфель налічує 77 693 млн грн, табл. 2.5.

Таблиця 2.5 – Фінансові показники АТ «Укргазбанк»

Показник	31 грудня 2022	31 грудня 2021	Зміна, %
Чисті активи, млн грн	131 646	123 272	6,79%
Кредити, надані клієнтам			
Валова балансова вартість, млн грн	77 693	61 773	25,77%
Резерв під ОКЗ, млн грн	12 934	5 883	119,85%
Чиста балансова вартість, млн грн	64 759	55 890	15,87%
Рівень резервування, %	16,65%	9,52%	

Джерело: складено автором на основі [21]

Відповідно до даних табл. 2.5 бачимо суттєве зростання рівня резервування за кредитами з 9,52% у 2021 році до 16,65% у 2022. Проте загальний рівень резервування кредитів банку все ж менший, ніж у АТ «Ощадбанк» та АТ «Державний експортно-імпортний банк України».

Станом на 31 грудня 2022 року сума кредитів клієнтам, що знаходяться на окупованій території, склала 2 664 млн грн, з них 2 492 млн грн це кредити юридичним особам (ставка резерву за цими активами склала 82,5%) та 172 млн грн – кредити фізичним особам, заставне майно яких знаходиться на окупованих територіях (ставка резерву – 37,1%).

Зазвичай банк застосовує наступні події суттєвого збільшення ризику за кредитами корпоративному та середньому бізнесу:

- перевищення показнику Debt/EBITDA значення 5 (за умови, що при первісному визнанні інструменту показник становив менше 5);
- зниження внутрішнього кредитного рейтингу на понад 3 процентні пункти.

У 2022 році АТ «Укргазбанк» додав нові ознаки суттєвого збільшення кредитного ризику, зокрема:

- часткова або повна зупинка бізнесу позичальника, за умови, що виробничі потужності не зазнали значних руйнувань;
- здійснення основної діяльності у галузі альтернативної енергетики (така ознака була додана через призупинення виплат «зеленого тарифу» на період воєнного стану);
- повторна коротка реструктуризація за активами позичальника.

Банк визначив широкий спектр макроекономічних показників, які мають вплив на кредитний ризик за фінансовими активами: темпи зростання ВВП, інфляція, облікова ставка НБУ, рівень безробіття, курс валюти, ціна на залізну руду, ціна на пшеницю, зростання реальної заробітної плати.

Експертне коригування розрахункового значення ризик-параметрів мало вплив на розмір очікуваних кредитних збитків в сумі 208 млн грн. Це коригування включало врахування підвищеного кредитного ризику за окремими сферами господарювання та можливого ступеню тяжкості та тривалості фінансової невизначеності.

Таким чином, аналіз річної фінансової звітності за 2022 рік п'яти найбільших банків України показав, що професійне судження, застосоване банками до оцінки очікуваних кредитних збитків з метою подолання впливу невизначеності, спричиненої війною в Україні, є різноманітним. Кожен банк визначив свій експертний підхід до врахування впливу війни на кредитний ризик залежно від особливостей своїх фінансових інструментів та особливостей діяльності своїх контрагентів. Це є, з одного боку, показником неузгодженості

підходів різних фінансових установ однієї системи до подолання спільного виклику, а з іншого – маркером складності стандартизації підходів до експертного коригування.

РОЗДІЛ 3

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ БАНКАМИ ІНСТРУМЕНТІВ ПОДОЛАННЯ ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ НА ОЦІНКУ ОЧІКУВАНИХ КРЕДИТНИХ ЗБИТКІВ

3.1 Оцінка ефективності змін у підходах банків до оцінки очікуваних кредитних збитків в умовах фінансової нестабільності, спричиненої війною росії проти України

Як було визначено у попередньому Розділі роботи, в результаті фінансової нестабільності, спричиненої повномасштабним вторгненням росії в Україну, українські банки були вимушені застосовувати професійне судження щодо оцінки адекватності ризик-параметрів, розрахованих за існуючими статистичними моделями. При чому кожен з банків мав свій підхід до експертного втручання в існуючі системи та моделі оцінки очікуваних кредитних збитків.

У аналізі ефективності підходів банків до експертного коригування існуючих моделей в умовах фінансової нестабільності слід звернути увагу на ключові аспекти, що визначаються статистичними даними Національного банку України та опублікованими проміжними звітами банків за період 6 та 9 місяців 2023 року.

Першим важливим кроком є аналіз того, наскільки точними були прогнози макроекономічних показників, які банки використали у своїх моделях оцінки очікуваних кредитних збитків. Порівняння фактичних значень з прогнозами дозволяє визначити рівень точності та адекватності використаних банками підходів. Виявлення розходжень може слугувати підставою для коригування припущень та покращення методологій.

Основним критерієм успішності експертного коригування є адекватність резерву, сформованого для покриття очікуваних кредитних збитків. Порівняння рівня змін в резерві за визначений період дозволяє оцінити ефективність професійних суджень, які банки застосували у 2022 році. Оскільки основний ефект війни на фінансовий стан позичальників та якість кредитного портфелю мав бути відображений у оцінці очікуваних кредитних збитків у 2022 році, ми не очікуємо незвично великих відрахувань до резервів у 2023 році. Суттєве доформування або розформування резерву свідчитиме про некоректність застосованих професійних суджень та припущень, використаних у 2022 році.

Детальний аналіз змін у припущеннях, використаних банками у процесі оцінки очікуваних кредитних збитків, також є одним з ключових етапів в оцінці ефективності експертних коригувань ризик-параметрів та внесених змін до моделей оцінки очікуваних кредитних збитків. Виявлення та аналіз причин змін допоможе визначити, наскільки банки були готові та здатні реагувати на фінансові труднощі та невизначеність.

За статистикою НБУ ми бачимо, що для фінансової системи характерне суттєве зростання витрат на формування резерву під очікувані кредитні збитки у роки кризових явищ: 2020 рік – пандемія COVID-19, 2022 рік – повномасштабне вторгнення росії. У роки, що слідують за кризовими, ми бачимо суттєве зменшення рівня даних витрат. Таким чином, ми спостерігаємо надлишкове резервування під час початку кризи та зменшення витрат на резервування у наступний рік до рівня нижче, ніж у роки відносної стабільності. Загальна сума витрат на формування резерву під очікувані кредитні збитки в 2022 році сягнула 121 204 млн грн. При цьому за 9 місяців 2023 року ми бачимо формування резерву лише у розмірі 4 908 млн грн (у річному вимірі значення становить 6 544 млн грн), табл. 3.1.

Таблиця 3.1 – Витрати банківської системи України на формування очікуваних кредитних збитків у 2018-2023 рр.

Рік	2018	2019	2020	2021	2022	2023*
Витрати на формування резерву, млн грн	23 758	10 714	31 037	3 448	121 204	6 544
Витрати на формування резерву, % від загальних витрат	13,0%	5,8%	14,7%	1,8%	36,1%	2,0%

Джерело: складено автором на основі [22]

Примітка: значення для 2023 року екстрапольовано на основі показників за 9 місяців

Причин різкого падіння витрат на формування резерву під очікувані кредитні збитки у роки, що сліднують за кризовими, до рівня нижчого за витрати у роки відносної стабільності є кілька.

Перш за все, український бізнес є доволі гнучким та швидко пристосовується до кризових умов існування. На початку пандемії COVID-19 багато компаній, зокрема ті, що працюють у сфері роздрібної торгівлі, доволі швидко переорієнтувалися на онлайн-формат. Для компенсації втрат бізнеси також розглядали можливості диверсифікації своєї діяльності. Виробництво нових продуктів або надання додаткових послуг стали стратегічними кроками для деяких компаній.

Досвід, набутий в пандемію, допоміг бізнесу підвищити мобільність бізнес-моделей, що стало в нагоді з приходом повномасштабної війни. Велика кількість підприємств змогли релокуватися в більш безпечні регіони. Значна частина компаній змогла забезпечити працівникам віддалену роботу. Іншим викликом стали масовані обстріли енергетичної інфраструктури восени 2022. Незважаючи на постійні тривалі відключення електроенергії бізнес зміг налагодити своє функціонування шляхом адаптації робочого графіку до графіку відключень або забезпечення виробництва та точок продажів генераторами.

Така властивість українського бізнесу пристосовуватися до кризових умов забезпечує кращий рівень збереження фінансової стабільності та можливості обслуговувати свої боргові зобов'язання, ніж того очікують рейтингові агентства,

міжнародні інституції, що здійснюють прогноз макроекономічних показників, та власне експерти банківської сфери.

Це в свою чергу, обґрунтовує оцінку прогнозів банківських експертів як надлишково консервативних та обумовлює реалізацію оптимістичного сценарію для розвитку економіки України.

З одного боку, така диспропорція очікувань експертів та реальної картини призводить до надмірних витрат у кризові роки та зменшення витрат у роки, що сліднують за ними. Часто банки схильні застосовувати консервативніші підходи в момент кризи, оскільки в критичні моменти Національний банк України створює максимально сприятливі умови для фінансового сектору і вводить послаблення щодо дотримання норм адекватності капіталу. Тому банки можуть піти на надмірні витрати та порушення норм, встановлених Національним банком в кризові роки для того, аби забезпечити виконання цих норм тоді, коли послаблення будуть скасовані.

З іншого боку, надмірна консервативність дає нам можливість побачити банківську систему в найбільш песимістичному вигляді у кризові роки. Те, що система витримує таке ризик-навантаження у кризовій ситуації, є підставою для очікування успішного відновлення в подальші роки.

Аналогічно зменшенню відрахувань до резервів під очікувані кредитні збитки, бачимо відносне зростання доходів від повернення списаних активів у роки, що сліднують за кризовими. Це також може слугувати індикатором консервативної оцінки кредитного ризику за фінансовими активами.

Таблиця 3.2 – Доходи банківської системи України від повернення списаних активів у 2018-2023 рр.

Рік	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Доходи від повернення списаних активів, млн грн	532	909	763	1 370	853	2 315
Доходи від повернення списаних активів, % від загального доходу	0,3%	0,4%	0,3%	0,5%	0,2%	0,5%

Джерело: складено автором на основі [22]

Примітка: значення для 2023 року екстрапольовано на основі показників за 9 місяців

Аналіз проміжної фінансової звітності найбільших банків України (АТ КБ «Приватбанк», АТ «Ощадбанк», АТ «Райффайзен Банк», АТ «Укрексімбанк», АТ «Укргазбанк») дає змогу зробити висновок, що банки не змінювали підходи до оцінки очікуваних кредитних збитків протягом 9 місяців 2023 року, табл. 3.3. Це свідчить про те, що вони не вважають свої припущення та підходи такими, які не відповідають стану економіки та ринку кредитування. Проте, так як проміжна фінансова звітність є неаудованою, тож ми не маємо впевненості в тому, що така звітність складена у повній відповідності до МСФЗ. Експертні судження банків, застосовані при складанні проміжної звітності не є поставленими під сумнів аудиторами, тож можуть бути суттєво переглянутими наприкінці року після консультації із зовнішніми експертами. Таким чином, ми визначаємо доцільним провести додатковий аналіз підходів банків на основі річної фінансової звітності за 2023 рік, яка буде доступною для аналізу у другій половину 2024 року.

Аналіз фінансових показників проміжної звітності показав, що зміна ставки резервування за кредитами, наданими клієнтам, є незначною у АТ «Ощадбанк» (-0,5%), АТ «Укрексімбанк» (-0,2%), АТ «Укргазбанк» (-0.1%). Це свідчить про те, що у 2022 році ними було сформовано адекватний резерв під очікувані кредитні збитки. Натомість, АТ КБ «Приватбанк» зменшив ставку резервування на 5,7%, що є суттєвою зміною. При зростанні кредитного портфеля на 9%, зміна резерву під очікувані кредитні збитки не сягає і 1%. Це свідчить про те, що сформований станом на 31.12.2022 резерв був занадто консервативним. АТ «Райффайзен Банк» навпаки довелося збільшити ставку резервування на 3,7%. При зменшенні обсягу кредитного портфеля на 9%, сформований резерв під очікувані кредитні збитки зріс на 15%. Оскільки АТ «Райффайзен Банк» є частиною міжнародної австрійської банківської групи, можемо припустити, що недостатнє формування резерву у 2022 році пов'язане як з помилковими експертними судженнями, так і з недостатньою адаптацією моделі та підходів до оцінки очікуваних кредитних збитків групи до українських реалій.

Таблиця 3.3 – Валова вартість та сформований резерв під очікувані кредитні збитки за кредитами найбільших українських банків у 2023 році

Назва банку	Показник	Валова вартість кредитів	Резерв під ОКЗ	Ставка резервування
АТ КБ «Приватбанк»	Станом на 30.09.2023, млн грн	273 086	183 270	67,11%
	Станом на 31.12.2022, млн грн	250 496	182 412	72,82%
	Номінальна зміна показника	22 590	858	-5,7%
	Відносна зміна показника	9%	0%	
АТ «Ощадбанк»	Станом на 30.09.2023, млн грн	107 232	24 197	22,6%
	Станом на 31.12.2022, млн грн	108 119	24 903	23,0%
	Номінальна зміна показника	(887)	(706)	-0,5%
	Відносна зміна показника	-1%	-3%	
АТ «Укрексімбанк» (звітність за 9 місяців не опублікована)	Станом на 30.06.2023, млн грн	93 718	18 938	20,2%
	Станом на 31.12.2022, млн грн	103 602	21 172	20,4%
	Номінальна зміна показника	(9 884)	(2 234)	-0,2%
	Відносна зміна показника	-10%	-11%	
АТ «Райффайзен Банк»	Станом на 30.09.2023, млн грн	64 568	11 090	17,2%
	Станом на 31.12.2022, млн грн	71 323	9 610	13,5%
	Номінальна зміна показника	(6 755)	1 480	3,7%
	Відносна зміна показника	-9%	15%	
АТ «Укргазбанк»	Станом на 30.09.2023, млн грн	71 782	11 879	16,5%
	Станом на 31.12.2022, млн грн	77 693	12 934	16,6%
	Номінальна зміна показника	(5 911)	(1 055)	-0,1%
	Відносна зміна показника	-8%	-8%	

Джерело: складено автором на основі [23-27]

Таким чином, незважаючи на різноманітність застосованого професійного судження до оцінки очікуваних кредитних збитків в умовах повномасштабної війни, три з п'яти найбільших банків України продемонстрували доволі високу точність оцінки кредитного ризику, а саме АТ «Ощадбанк», АТ «Укрексімбанк» та АТ «Укргазбанк». Натомість підхід АТ КБ «Приватбанк» виявився надто консервативним, а АТ «Райффайзен Банк» – надто оптимістичним.

Результати аналізу є попередніми, оскільки кредитний портфель має якість «визрівання» – збільшення кредитного ризику та дефолт мають відкладений ефект, так як визнання резерву під очікувані кредитні збитки має прогностичну природу. Оскільки очікувані кредитні збитки за фінансовими активами, що перебувають на першому етапі оцінки (без ознак суттєвого зростання кредитного ризику з моменту визнання), оцінюються на горизонті 12 місяців, більш точну оцінку підходам банків до оцінки очікуваних кредитних збитків можна буде надати на основі аналізу річної фінансової звітності за 2023 рік. Остаточні висновки можна буде зробити після завершення періоду середньої тривалості дії кредитів банку на основі оцінки непрацюючих активів, визнаних такими протягом періоду аналізу.

3.2 Оцінка простору для застосування професійного судження банками в рамках МСФЗ та Базель III та шляхи вдосконалення цих стандартів

Природа резерву під очікувані кредитні збитки породжує ризик свідомого викривлення його оцінки з метою мінімізації витрат банку. Іншим ризиком є застосування хибних експертних суджень та припущень в оцінці, що може призвести до істотної похибки в результаті розрахунку.

Для вибору моделі оцінки очікуваних кредитних збитків керівництво банку має зважувати усі внутрішні та зовнішні фактори, включаючи особливості своїх

фінансових активів та контрагентів за цими активами. Вибір підходів та моделей суттєво впливає на результат розрахунку очікуваних кредитних збитків.

Окрім первісного формування методології оцінки очікуваних кредитних збитків, керівництво банку має забезпечити її своєчасне оновлення відповідно до зміни умов економічного середовища в умовах світової фінансової нестабільності. Зміни до припущень, суджень та моделей можуть мати як точковий, тимчасовий, так і постійний, всеохоплюючий характер. Так, після стихійних лих банки мають переоцінити припущення та прогнозні показники, використані в моделі. Під час кризових явищ доцільним може стати тимчасове експертне коригування розрахункових значень ризик-параметрів без зміни математичної моделі. Всеохоплюючі зміни можуть знадобитися в результаті змін у регуляторному полі або суттєвих змін на ринку.

Доволі складно розробити уніфіковану модель або набір моделей оцінки очікуваних кредитних збитків, що працювали б з достатньою ефективністю для всіх фінансових установ. Тому стандарти формують загальну рамку вимог, на яку накладаються вимоги національних регуляторів та власне експертні судження банків.

З огляду на зростання світової фінансової нестабільності, доцільним є аналіз поля для вибору на предмет можливості спекуляцій з боку банків розміром резерву для досягнення власних бізнес-цілей.

Базель III представляє банкам можливість вибору між визначеними вагами кредитного ризику для груп фінансових інструментів зі спільними характеристиками ризику (стандартизований підхід) та розробкою власної моделі оцінки ризик-параметрів (підхід внутрішніх оцінок). При цьому фінансова установа має адекватно оцінювати наявну для аналізу інформацію та рівень експертизи у розробці таких моделей. За своєю природою підхід внутрішніх оцінок надає банку більше можливостей до застосування професійного судження. Тому стандартом встановлено ряд вимог до інституції, що обирає підхід внутрішніх оцінок. Відповідність банку цим вимогам визначає національний регулятор [2, с. 368]. Головний принцип цих вимог полягає в тому, що внутрішні системи та

процеси рейтингування та оцінки кредитного ризику банку мають забезпечувати значущу оцінку характеристик контрагента та фінансової операції, адекватний розподіл активів за характеристиками кредитного ризику, а також достатньо точні та послідовні кількісні оцінки ризику. При цьому сам стандарт не надає конкретних кількісних та якісних вимог до фінансової інституції, що може використовувати підхід внутрішніх оцінок, посилаючись на різноманітність характеристик ринків та умов і неможливість уніфікованих конкретизованих вимог, перекладаючи усю відповідальність за реалізацію оцінки відповідності банку мінімальним вимогам на національних регуляторів.

Для того, аби отримати дозвіл на використання підходу внутрішніх оцінок до очікуваних кредитних збитків банк повинен довести регулятору, що він має відповідний дизайн рейтингової системи, належне корпоративне управління, його модель оцінки кредитного ризику здатна забезпечити адекватну оцінку ризик-параметрів та інформація щодо підходу до оцінки кредитного ризику буде належним чином розкрита.

Система оцінки має забезпечити оцінку кредитного ризику у двох вимірах: імовірності дефолту контрагента та специфічних факторів, що властиві конкретному фінансовому інструменту. Статистичні моделі розрахунку ризик-параметрів повинні мати високий рівень прогностичних якостей, при чому вхідні дані мають бути репрезентативними для всієї популяції. Банк повинен забезпечити регулярний моніторинг та оцінку ефективності та стабільності моделі. На розраховані значення ризик-параметрів мають накладатися експертні судження, що включають оцінку тих факторів, які не були включені до моделі. В будь-якому випадку, оцінка, розрахована за допомогою моделі, має переглядатися та за необхідності коригуватися людиною. Банк повинен мати чітку документацію, в яких випадках результат моделі може коригуватися людиною та як це має бути зроблено. Стандарт навіть передбачає можливість присвоєння фінансовій операції оцінки абсолютно відмінної від розрахункової. При цьому банк має визначити, кого саме наділено такими повноваженнями та в яких випадках. Стандарт не встановлює чітких обмежень для таких випадків. Так само і не встановлено порогове

відхилення від розрахункового значення оцінки, на яке дозволено здійснювати експертне коригування у стандартному процесі оцінки кредитного ризику.

Таким чином, банк має можливість обґрунтувати будь-яку зміну оцінки ризик-параметрів після їх розрахунку за погодженою з регулятором моделлю. Основною вимогою є належна документація професійного судження, що було застосовано, та формальне наділення повноваженнями особи, яка здійснює таке коригування. Вимог до посади чи кваліфікації експерта, що здійснює коригування, стандарт не висуває.

В контексті оцінки очікуваних кредитних збитків МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», експертні судження грають ключову роль у формуванні реалістичних та надійних оцінок кредитного ризику. Сучасне фінансове середовище та глобальна фінансова нестабільність, робить їх застосування особливо важливим.

Однією з головних задач експертів є оцінка кредитного ризику в умовах значної невизначеності, викликаній економічними зрушеннями. Експертні судження дозволяють враховувати не тільки кількісні показники, але й якісні аспекти, такі як реакція позичальників на зміни, регуляторні втручання та загальний емоційний фон ринку.

МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» дає доволі чітке розмежування між підходами до оцінки очікуваних кредитних збитків (три-стейджингова модель, спрощений підхід, РОСІ-підхід) [4]. Проте вона лишає на розсуд банку, які події визначати як події суттєвого збільшення кредитного ризику або дефолту, надаючи лише загальноописові характеристики. Єдиним визначеним припущенням-ідентифікатором суттєвого збільшення кредитного ризику є прострочення виконання зобов'язань на понад 30 днів, проте і це припущення є спростовним. Також стандарт говорить про те, що банк не може визначати суттєве збільшення кредитного ризику винятково на основі інформації про прострочення виконання зобов'язань, якщо для аналізу доступна інша інформація. Таким чином, певний кредит за оцінкою одного банку може перебувати на етапі 1 та оцінюватись на

горизонті 12 місяців, а за оцінкою іншого – на 2 етапі з оцінкою на горизонті терміну дії фінансового інструменту.

Іншим питанням професійного судження є очікуваний термін життя інструменту. Наприклад, якщо фінансовий інструмент має опціон на продовження, банк оцінює свої наміри скористатися таким опціоном.

У контексті МСФЗ 9, експерти використовують своє професійне судження та аналітичні навички для визначення ймовірностей непогашення заборгованості та величини очікуваних кредитних збитків. Вони аналізують економічні та галузеві тенденції, оцінюють вплив змін у фінансовому стані позичальників, а також враховують ризики, пов'язані з регуляторними та економічними нестабільностями.

Застосування експертних суджень стає найбільш актуальним у виняткових умовах, таких як криза COVID-19 та війна в Україні. Експерти повинні оцінювати не тільки фінансові показники, але й спроможність підприємств адаптуватися до нових реалій, враховуючи такі чинники, як гнучкість бізнес-моделей та ефективність управління кризовими ситуаціями.

У такому невизначеному середовищі експертні судження також використовуються для валідації та адаптації моделей, що використовуються для оцінки очікуваних кредитних збитків. Експерти надають свою експертну думку щодо адекватності та ефективності цих моделей в умовах, коли минулі тенденції можуть не слугувати надійною основою для прогнозування майбутніх подій.

Важливим аспектом застосування експертних суджень є їхня роль у комунікації з керівництвом та регуляторами. Експерти пояснюють фактори, що впливають на їхні оцінки, надають аргументацію вибраних моделей та допомагають зрозуміти виявлені ризики та застосовані сценарії.

Проте використання професійних суджень в рамках МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» у процесі оцінки очікуваних кредитних збитків може викликати низку проблем та ризиків, які важливо враховувати. Спираючись на експертні знання та суб'єктивний підхід, професійне судження надає можливість оцінити кредитний ризик у більш конкретних та ситуаційно-орієнтованих умовах.

Однією з важливих труднощів, з якими можуть стикатися експерти, є суб'єктивність. Оскільки він судження та припущення формуються на експертних думках та індивідуальному досвіді, різні експерти можуть доходити до різних висновків, що може ускладнити порівняння та розуміння застосованих оцінок.

Недостатня прозорість у процесі прийняття рішень – ще одна небезпека. Якщо процес формування суджень не є достатньо прозорим, це може створити сумніви в об'єктивності та надійності результатів, що надто важливо у контексті фінансової звітності.

Неоднорідність методологій використання професійних суджень може призвести до труднощів у порівнянні та зрозумінні логіки оцінювання. Різні експерти можуть використовувати різні підходи, що ускладнює узгодженість та порівняння отриманих результатів.

Також слід враховувати можливість недостатньої експертизи окремих осіб, які формують професійні судження, що може впливати на точність та об'єктивність отриманих оцінок.

Крім того, важливо зважати на можливий вплив особистих інтересів чи конфлікту інтересів на процес прийняття рішень. Схильність експертів до впливу власних переконань або інтересів може викликати сумніви щодо об'єктивності їхніх оцінок та призводити до викривлення фінансових показників діяльності фінансової установи.

З метою зменшення цих ризиків, важливо встановити чіткі вимоги до формування суджень, забезпечити прозорість та експертну валідацію результатів. Ретельний моніторинг і постійне удосконалення методологій оцінки очікуваних кредитних збитків можуть також сприяти покращенню точності та об'єктивності оцінок ризиків.

МСФЗ визнають, що експертні судження є необхідною складовою для формування адекватних оцінок кредитних збитків. Однак стандарти покладають на фінансові установи відповідальність за розробку чітких процедур та контролю для забезпечення об'єктивності та достовірності цих суджень.

У контексті валідації моделей, МСФЗ вимагають від фінансових установ визначати та оцінювати ключові аспекти, які впливають на їхню ефективність. Це включає в себе визначення об'єму та якості використовуваних даних, адекватності методологій та припущень, а також правильності розрахунків.

Важливим етапом є залучення незалежних експертів до валідації моделей, для перевірки коректності, точності та релевантності моделей оцінки. Цей підхід допомагає уникнути конфлікту інтересів та забезпечити об'єктивність у валідаційному процесі.

У свою чергу, фінансові установи повинні регулярно переглядати та оновлювати свої моделі відповідно до змін у фінансовому середовищі. МСФЗ визнають динаміку та нестабільність фінансового ринку і тому вимагають активного моніторингу та адаптації моделей для забезпечення їхньої релевантності.

В цілому, МСФЗ ставлять перед фінансовими установами завдання забезпечити ефективність та достовірність своїх процесів оцінки, базуючись на об'єктивних експертних судженнях та валідації моделей. Це робить оцінку кредитних збитків більш прозорою та відповідальною складовою фінансового звітного процесу.

Забезпечити виконання вимог МСФЗ допомагає незалежна перевірка оцінки очікуваних кредитних збитків банку. Відтак, аудиторська перевірка грає надзвичайно важливу роль у забезпеченні відповідності експертних суджень, зокрема тих, які стосуються оцінки очікуваних кредитних збитків, визначеним нормам та вимогам.

Перш за все, аудитор зосереджується на об'єктивності та незалежності експертних суджень. Важливо переконатися, що експерти, які формують оцінки, діють без впливу конфлікту інтересів чи зовнішнього тиску. Аудитор перевіряє, щоб впевнитися, що процес формування суджень є чесним і об'єктивним.

Другим ключовим аспектом є згадана валідація моделей, використаних для оцінки очікуваних кредитних збитків. Аудитор докладає зусиль, щоб переконатися, що ці моделі відповідають вимогам МСФЗ. Важливо, щоб методології були

адекватними, облікові припущення відповідали реальності, а самі розрахунки були здійснені математично коректно.

Додатково, аудитор перевіряє достовірність даних, які використовуються для формування експертних суджень. Це включає перевірку джерел та якості використовуваних інформаційних ресурсів. Надійність даних є ключовим елементом у формуванні достовірних оцінок.

Крім того, аудитор переконується, що експертні судження відповідають вимогам МСФЗ і є консистентними з іншою інформацією в фінансових звітах. Він дбає про те, щоб оцінки були проведені ретельно та об'єктивно, а усі суттєві фактори та ризики були належним чином враховані.

Відповідно до результатів аудиту, аудитор може надати рекомендації щодо подальших поліпшень у процесах формування суджень та використання моделей для оцінки кредитних збитків. Узагальнюючи, аудиторська перевірка визначається великою мірою необхідністю забезпечення точності, об'єктивності та відповідності експертних суджень вимогам МСФЗ.

Таким чином, за результатами проведеного у дослідженні аналізу можна зробити висновок, що Базель III та МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» надають широке поле для застосування професійного судження. Особливо високим є рівень застосування експертного судження в умовах глобальної фінансової невизначеності, спричиненої кризовими явищами, такими як COVID-19 та війна.

З одного боку, така гнучкість міжнародних стандартів дає можливість адаптувати загальну рамку вимог до умов конкретного регіону, бізнесу та викликів перед банками, спричинених кризовими явищами. Надлишкова зарегульованість створила б ризик неспівставності стандартів умовам глобальної фінансової невизначеності.

З іншого боку, надто широке поле для застосування професійного судження підвищує суб'єктивізм оцінки очікуваних кредитних збитків та породжує можливість для маніпуляції фінансовим станом та результатом діяльності банку.

Базель III покладає відповідальність за визначення адекватності моделі оцінки очікуваних кредитних збитків, методології розрахунку та системи

внутрішнього контролю та ризик-менеджменту на національних регуляторів. Таким чином досягається регіональна адаптація вимог.

МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» покладає відповідальність за адекватність застосовуваного професійного судження на саму фінансову установу. При цьому стандарт не пропонує чітко визначених критеріїв оцінки адекватності експертного коригування, а визначає виключно загальну рамку методології розрахунку очікуваних кредитних збитків.

За умов існування зацікавленості менеджменту у маніпуляції представлення фінансових результатів користувачам фінансової звітності, така свобода дій становить ризик суттєвого викривлення фінансових показників.

Запобігти цьому ризику допомагають аудиторські перевірки, проте аудитори у своїх висновках орієнтуються на стандарти та власний експертний досвід. Якщо великі міжнародні аудиторські компанії мають значні надбання досвіду попередніх періодів та підходів до подолання кризових явищ в різних галузях та країнах, мають можливість залучити до аналізу адекватності професійного судження банку фахових експертів з усього світу, то невеликі локальні аудиторські фірми мають досвід обмежений. Тому вони не мають достатньо широких можливостей для ґрунтовного аналізу професійних суджень та припущень, що використовують банки в оцінці очікуваних кредитних збитків. Тож банкам простіше обґрунтувати свої підходи перед такими аудиторськими компаніями.

Для врегулювання ризику маніпулювання фінансовими показниками діяльності банків, ми вважаємо за доцільне розробку Радою МСФЗ більш чітких критеріїв застосування професійного судження. Такі критерії мають бути представлені розлогим деревом рішень, що враховуватиме наступні фактори:

- розмір та досвід фінансової установи, доступний рівень експертності для формування професійних суджень та припущень;
- особливості кредитного ризику для різних типів фінансових інструментів та різних типів контрагентів;

- особливості стану економіки, зокрема стадію економічного циклу, в якій перебуває країна;
- рівень глобальної та локальної фінансової невизначеності, які мають вплив на діяльність фінансової установи та її контрагентів.

Такі критерії повинні мати рекомендаційний характер. Таким чином вони можуть не застосовуватися банками у випадку обґрунтованої аргументації, у разі якщо умови діяльності фінансової установи є такими, які не враховує запропоноване дерево рішень. Втім, такі рекомендації стануть орієнтирами для банків та аудиторів в питаннях оцінки адекватності застосування експертних коригувань значення ризик-параметрів або суми очікуваних кредитних збитків.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження оцінки очікуваних кредитних збитків в умовах глобальної фінансової нестабільності було досягнуто наступних висновків.

1. Глобальна фінансова криза 2008-2009 років пролила світло на стратегічну важливість регулювання питання оцінки банками очікуваних кредитних збитків. У відповідь на виклики, продиктовані кризою, Базельський комітет з банківського нагляду розробив вимоги до регулювання діяльності банків Базель III, а Рада з міжнародних стандартів фінансової звітності розробила новий стандарт МСФЗ 9 «Фінансові інструменти». Ці регулятивні документи врахували проблеми глобальної фінансової системи та адаптували вимоги до оцінки кредитного ризику та пов'язаних збитків до сучасних реалій.

2. В ході дослідження встановлено, що враховуючи різноманітність умов ведення діяльності в різних регіонах та розмаїття особливостей бізнес-моделей різних фінансових установ, стандарти сформували загальну рамку регулювання оцінки кредитного ризику та очікуваних кредитних збитків. Відтак, Базель III пропонує банкам вибір між простішим стандартизованим підходом та складнішим підходом внутрішніх оцінок. МСФЗ 9 дає чіткі інструкції до вибору застосованого підходу серед трьох визначених стандартом: три-етапний, спрощений та РОСІ-підхід. При цьому стандарти залишили широке поле для застосування професійного судження для забезпечення адекватності оцінки та її відповідності умовам діяльності установ.

3. Виявлено, що кризові явища ускладнюють процес оцінки очікуваних кредитних збитків шляхом внесення невизначеності у розрахунок. Вони обумовлюють необхідність перегляду існуючих моделей оцінки ризик-параметрів, а також ставлять під сумнів можливість застосування статистичної інформації, що була зібрана до кризового стану. В таких умовах єдиним шляхом подолання невизначеності є застосування професійного судження та експертних коригувань. При цьому підвищення рівня застосування ручного коригування розрахункових значень сприяє зростанню ризику недостовірної оцінки очікуваних кредитних

збитків та викривлення фінансових показників діяльності банку. Так як професійне судження є суб'єктивним, його застосування є дискусійним питанням та вимагає високого рівня експертизи від ризик-аналітиків, які його застосовують. Усі такі судження мають бути належним чином задокументовані банком.

4. Дослідження показало, що питання регулювання застосування професійного судження є чутливим для глобальної фінансової системи. Разом з тим ми визначили, що Базель III знижує неврегульованість цього питання шляхом делегування обов'язків встановлення конкретних вимог до фінансових установ національним регуляторам, що є доцільним в умовах глобальної фінансової нестабільності. Втім, МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» не дає чітких рекомендацій щодо застосування професійного судження в кризових ситуаціях. Банки обирають модель оцінки очікуваних кредитних збитків відповідно до вимог національного регулятора, особливості бізнес-моделі, форми організації, розміру та строку діяльності.

5. За результатами аналізу, основними кризовими явищами нашого часу, які є джерелом глобальної фінансової нестабільності, стали COVID-19 та повномасштабне вторгнення росії в Україну. Підходи найбільших українських банків до подолання впливу фінансової нестабільності на розрахунок очікуваних кредитних збитків є надзвичайно різноманітними та залежать від особливостей бізнес-моделі банку, характеристик його фінансових інструментів та контрагентів за цими інструментами.

6. Аналіз проміжних фінансових показників за 2023 рік показав, що банківська система України доволі успішно пододала виклики, пов'язані з війною. Серед розглянутих у дослідженні банків достатньо точною виявилася оцінка очікуваних кредитних збитків у 2022 році АТ «Укргазбанк», АТ «Укрексімбанк» та АТ «Ощадбанк». Натомість АТ КБ «Приватбанк» та АТ «Райффайзен Банк» були вимушені коригувати розмір резерву за рахунок відрахувань поточного року.

7. Автором дослідження визначено, що МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» доцільно допрацювати шляхом доповнення рекомендаціями щодо застосування професійного судження в оцінці очікуваних кредитних збитків фінансовими

установами. Така рекомендація має розглядати різні фактори діяльності установи, такі як регіональні особливості розвитку економіки, особливості застосування професійного судження залежно від виду фінансового інструменту, особливостей контрагента та наявних ресурсів фінансової установи, що включають набори статистичних даних та рівень експертизи у питаннях застосування математичних моделей та оцінки очікуваних кредитних збитків. Така рекомендація стане орієнтиром для фінансових установ та суб'єктів аудиторської діяльності. Найбільшу користь вона принесе невеликим банкам, небанківським установам та локальним аудиторським компаніям. З огляду на глобальну фінансову нестабільність, врегулювання поля застосування професійного судження до оцінки очікуваних кредитних збитків може стати заходом, що попередить наступну світову фінансову кризу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Report of the Financial Crisis Advisory Group / Financial Crisis Advisory Group. 2009 / URL: <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/groups/fcag/report-of-the-fcag.pdf> (Accessed: 01.12.2023)
2. Basel Committee on Banking Supervision, The Basel Framework / Bank for International Settlements. 2023. 1881 p. / URL: <https://www.bis.org/baselframework/BaselFramework.pdf> (Accessed: 01.12.2023)
3. Basel Committee on Banking Supervision, Guidance on credit risk and accounting for expected credit losses / Bank for International Settlements. 2015 / URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d350.pdf> (Accessed: 01.12.2023)
4. МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» / Офіційна веб-сторінка Міністерства фінансів України / URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS_9_Ukrainian-compressed.pdf (Дата звернення: 01.12.2023 р.)
5. EY, Global Edition 18 International GAAP 2023 / EY. Official website. 2023. 4535 p. / URL: https://www.ey.com/en_gl/ifrs-technical-resources/international-gaap-2022-the-global-perspective-on-ifrs (Accessed: 01.12.2023)
6. Vantage Score 4.0 User Guide / URL: <https://www.vantagescore.com/download/15863/> (Accessed: 01.11.2023)
7. IFRS, IFRS 9 and covid-19 Accounting for expected credit losses applying IFRS 9 Financial Instruments in the light of current uncertainty resulting from the covid-19 pandemic / IFRS. Official website. 2020. 2 p. / URL: <https://cdn.ifrs.org/content/dam/ifrs/supporting-implementation/ifrs-9/ifrs-9-ecl-and-coronavirus.pdf> (Accessed: 01.12.2023)
8. European central Bank, IFRS 9 in the context of the coronavirus (COVID-19) pandemic / European Central Bank. Official website. 2020. 6 p. / URL: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/press/letterstobanks/shared/pdf/2020/ssm.20>

20_letter_IFRS_9_in_the_context_of_the_coronavirus_COVID-19_pandemic.en.pdf
(Accessed: 01.12.2023)

9. European central Bank, Identification and measurement of credit risk in the context of the coronavirus (COVID-19) pandemic / European central Bank. Official website. 2020. 12 p. / URL: https://www.bankingsupervision.europa.eu/press/letterstobanks/shared/pdf/2020/ssm.2020_letter_credit_risk_identification_measurement~734f2a0b84.en.pdf (Accessed: 01.12.2023)

10. Basel Committee on Banking Supervision, Guidelines Prudential treatment of problem assets – definitions of non-performing exposures and forbearance / Basel Committee on Banking Supervision. Official website. 2016. 45 p. / URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d403.pdf> (Accessed: 01.12.2023)

11. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : Постанова Національного банку України від 30 червня 2016 року № 351 : за станом на 01 грудня 2023. Офіційний веб-портал Верховної ради України. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#Text>

12. Офіційний сайт Державної служби статистики України / URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Дата звернення: 01.12.2023 р.)

13. Національний банк України, Звіт про фінансову стабільність / Національний банк України. 2022. Офіційна веб-сторінка / URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/finansova-sistema-uspishno-protistoyit-viklikam-viyni--zvit-pro-finansovu-stabilnist> (Дата звернення: 01.12.2023 р.)

14. Група «Приватбанк», Річний звіт 31 грудня 2022 року / АТ КБ «Приватбанк». Офіційна веб-сторінка. 141 с. / URL: <https://privatbank.ua/about/finansovaja-otchetnost> (Дата звернення: 01.12.2023 р.)

15. Кредитування економіки, ефективна робота та підтримка клієнтів: результати роботи ПриватБанку за 9 місяців 2022 року / АТ КБ «Приватбанк». Офіційна веб-сторінка / URL: <https://privatbank.ua/news/2022/11/14/1796> (Дата звернення: 01.12.2023 р.)

16. Акціонерне товариство «Державний експортно-імпорتنний банк України», Консолідований звіт керівництва (консолідований звіт з управління) Консолідована фінансова звітність разом зі звітом незалежного аудитора за рік, що закінчився 31 грудня 2022 року / АТ «Укрексімбанк». Офіційна веб-сторінка. 2023. 143 с. / URL: <https://www.eximb.com/ua/bank/financial-information/financial-report/> (Дата звернення: 01.12.2023 р.)

17. Попри повномасштабну війну агентство Fitch покращило рейтинг стійкості Ощадбанку / АТ «Ощадбанк». Офіційна веб-сторінка. 2023 / URL: <https://www.oschadbank.ua/news/popri-povnomasstabnu-vijnu-agentstvo-fitch-pokrasilo-rejting-stijkosti-osadbanku> (Дата звернення: 01.12.2023 р.)

18. Акціонерне товариство "Державний ощадний банк України", Консолідована фінансова звітність разом зі звітом незалежного аудитора за рік, що закінчився 31 грудня 2022 року / АТ "Ощадбанк". Офіційна веб-сторінка. 2023. 151 с. / URL: <https://www.oschadbank.ua/finansova-zvitnist> (Дата звернення: 01.12.2023 р.)

19. Акціонерне товариство «Райффайзен банк», Звіт керівництва (Звіт про управління) Консолідована фінансова звітність за рік, що закінчився 31 грудня 2022 року зі Звітом незалежного аудитора / АТ «Райффайзен банк». Офіційна веб-сторінка. 2023. 209 с. / URL: <https://raiffeisen.ua/documents/zviti-banku/finansova-zvitnist-banku-zgidno-z-mizhnarodnimi-standartami-finansovoi-zvitnosti-zi-zvitom-auditor%D0%B0> (Дата звернення: 01.12.2023 р.)

20. Про надання фінансової державної підтримки: Постанова Кабінету міністрів України від 24 січня 2020 року №18: за станом на 11 грудня 2023 р. Офіційний веб-портал Верховної ради України. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 11.12.2023 р.)

21. Публічне акціонерне товариство Акціонерний банк "Укргазбанк", Звіт керівництва Фінансова звітність за рік, що закінчився 31 грудня 2023 року зі звітом незалежного аудитора / ПАТ АБ "Укргазбанк". Офіційна веб-сторінка. 2023. 175 с. / URL: https://www.ukrgasbank.com/about/fin_results/ (Дата звернення: 01.12.2023 р.)

22. Національний банк України, Наглядова статистика / Національний банк України. Офіційна веб-сторінка / URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (Дата звернення: 01.12.2023 р.)
23. Акціонерне товариство "Державний ощадний банк України", Проміжна скорочена консолідована фінансова звітність за дев'ять місяців, що закінчилися 30 вересня 2023 року / АТ "Ощадбанк". Офіційна веб-сторінка. 2023. 67 с. / URL: <https://www.oschadbank.ua/finansova-zvitnist> (Дата звернення: 01.12.2023 р.)
24. Акціонерне товариство «Райффайзен банк», Консолідована проміжна (скорочена) фінансова звітність (неаудована) за період, що закінчився 30 вересня 2023 року / АТ «Райффайзен банк». Офіційна веб-сторінка. 2023. 41 с. / URL: <https://raiffeisen.ua/documents/zviti-banku/kvartalna-zvitnist-banku> (Дата звернення: 01.12.2023 р.)
25. Акціонерне товариство «Державний експортно-імпортний банк України», Проміжна скорочена консолідована фінансова звітність за шість місяців, що закінчилися 30 червня 2023 року / АТ «Укрексімбанк». Офіційна веб-сторінка. 2023. 41 с. / URL: <https://www.eximb.com/ua/bank/financial-information/financial-report/> (Дата звернення: 01.12.2023 р.)
26. Публічне акціонерне товариство Акціонерний банк "Укргазбанк", Проміжна скорочена фінансова звітність за 9 місяців, які закінчились 30 вересня 2023 (не підлягала аудиту) / ПАТ АБ "Укргазбанк". Офіційна веб-сторінка. 2023. 84 с. / URL: https://www.ukrgasbank.com/about/fin_results/ (Дата звернення: 01.12.2023 р.)
27. Група «Приватбанк», Консолідована проміжна скорочена фінансова звітність за дев'ять місяців, що закінчились 30 вересня 2023 року / АТ КБ «Приватбанк». Офіційна веб-сторінка. 36 с. / URL: <https://privatbank.ua/about/finansovaja-otchetnost> (Дата звернення: 01.12.2023 р.)
28. J. E. Stiglitz, A. Weiss, Credit Rationing in Markets with Imperfect Information / Joseph E. Stiglitz and Andrew Weiss. The American Economic Review Vol. 71, No. 3. 1981, pp. 393-410 (18 pages)

29. EY, Applying IFRS Accounting considerations for the coronavirus outbreak / EY, Official website. 2020. 48 p. / URL: <https://eyfinancialservicesthoughtgallery.ie/wp-content/uploads/2020/03/Apply-Accounting-C-19-Updated-April-2020.pdf> (Accessed 01.11.2023)
30. Снігурська Л. П., Оцінка активів з метою формування резервів під зменшення корисності за МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» / Ефективна економіка. 2017. №7 / URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5693> (Дата звернення: 11.11.2023 р.)
31. Lloyd S. IFRS 9: A Complete Package for Investors / Investor-perspectives. 2014. 6 p. / URL: <http://www.ifrs.org/-/media/feature/resources-for/investors/investor-perspectives/investor-perspective-jul-2014.pdf> (Accessed 01.11.2023)
32. Небильцова О.В., Облік і звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності: навч. посібник / О. В. Небильцова, Р.С. Коршікова, Л.І. Лук'яненко, В.В. Ходзицька. К: КНЕУ, 2011. 453 с.
33. Кузьмінська О. Е., Впровадження міжнародних стандартів в облікову практику банків України / О. Е. Кузьмінська. Економіка та підприємництво: зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів. К.: КНЕУ. 2009. Вип. 23. с. 290-301.
34. Кіндрацька Л. М. Бухгалтерський облік у банках: методологія і практика: монографія / Л. М. Кіндрацька. К.: КНЕУ, 2002. 316 с.
35. KPMG, IFRS 9 Expected Credit Loss and COVID-19 / KPMG. Official website. 2020. 6 p. / URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/in/pdf/2020/06/ifrs-9-expected-credit-loss-and-covid19.pdf> (Accessed 01.12.2023)
36. H. Volarević, M. Varović ECL: internal model for IFRS 9 – Expected credit losses calculation. EKONOMSKI PREGLED. 2018. № 69(3), pp. 269–297 / URL: <https://www.coursehero.com/file/41775327/KB-004pdf/> (Дата звернення: 11.11.2023).
37. Мельник Т.Г., Мороз Ю.М., Облік формування та нарахування резерву очікуваних кредитних збитків грошових коштів та депозитів. Економічні науки. «Молодий вчений». 2020. №2 (76). с. 36-40 (5 с.)

38. KPMG, Облік та фінансова звітність підприємств під час війни / KPMG. Офіційна веб-сторінка. 2023. 4 с. / URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ua/pdf/2023/01/11-otsinka-ochikuvanykh-kredytnykh-zbytkiv.pdf> (Дата звернення 15.11.2023)
39. PwC, IFRS 9: Expected credit losses: In depth A look at current financial reporting issues / PwC. Official website. 2014. / URL: <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/ifrs/publications/ifrs-9/ifrs-in-depth-expected-credit-losses.pdf> (Accessed 01.11.2023)
40. Константинова О.О., Глобальна фінансова нестабільність: варіативність підходів до трактування. Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід. 2013. №16. С. 95-98
41. International monetary fund, Global Financial Stability Report / International monetary fund. Official website. 2023. 122 p. / URL: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2023/10/10/global-financial-stability-report-october-2023> (Accessed: 01.12.2023)
42. A.-G. Kund, D. Rugilo, Does IFRS 9 increase banks' resilience? / A.-G. Kund, D. Rugilo. European Central Bank Working Paper Series. Official website 2023. No 2792. 44 p. / URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2792~ef62a4640d.en.pdf> (Accessed 13.11.2023)
43. European Central Bank, Asset Quality Review / European Central Bank. Official website. 2023. 290 p. / URL: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/ssm.assetqualityreviewmanual202305~061b0b5fd0.en.pdf> (Accessed 15.11.2023)
44. Про деякі питання діяльності банків України та банківських груп : Постанова Національного банку України від 25.02.2023 №23: за станом на 11 грудня 2023 р. Офіційний веб-портал Верховної ради України. / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0023500-22#Text> (Дата звернення: 11.12.2023 р.)
45. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: Постанова Національного банку України від 24.02.2023 №18: за станом на 11 грудня 2023 р. Офіційний веб-портал Верховної ради України. / URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0023500-22#Text> (Дата звернення: 11.12.2023 р.)